

Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier – ISV
LiU Norrköping

Vem bestämmer?

**En studie om självbestämmanderättens utformning på gruppbo­städer
för personer med funktionsnedsättningar**

Johanna Hedlund
Jonna Krekola

Handledare: Lars Sörnsen
Examinator: Dimitris Michailakis

Examensarbete på grundläggande nivå år 2013
Socionomprogrammet i Norrköping

Linköpings universitet

Linköpings universitet, ISV, 601 74 NORRKÖPING

	Institution, Avdelning Department, Division	Datum 2013-10-11
	Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier Socionomprogrammet i Norrköping	

Språk Language ☒ Svenska/Swedish ☐ Engelska/English	Rapporttyp Report category Nivå examensarbete Grundläggande nivå	<hr/> ISRN LiU-ISV/SOCP-G--13/41--SE <hr/> Handledare: Lars Sörnsen
--	--	--

<p>Titel: Vem bestämmer? En studie om självbestämmanderättens utformning på gruppboheter för personer med funktionsnedsättningar.</p> <p>Title: Who decides? A study of self-determination and commercial design in group homes for people with disabilities</p> <p>Författare: Johanna Hedlund och Jonna Krekola</p>
<p>Sammanfattning</p> <p>Historiskt sett har personer med funktionsnedsättningar utsatts för diskriminerande behandling. De senaste 30 åren har en förändring skett vilket inneburit att dessa personer är integrerade i samhället. Det finns dock mycket kvar att förbättra, till exempel i fråga om deras självbestämmanderätt och delaktighet. Tidigare forskning visar att personer med funktionsnedsättningar har sämre förutsättning för att få vara delaktig i beslut. De ses ofta som omsorgsobjekt snarare än subjekt, vilket kan leda till ett paternalistiskt förhållningssätt bland omsorgspersonal. Regeringen har försökt komma ifrån det paternalistiska förhållningssättet genom att införa självbestämmanderätten som en bärande princip i Socialtjänstlagen. Syftet med denna studie är därför att undersöka hur självbestämmanderätten utformas på gruppboheter idag.</p> <p>I studien används den nyinstitutionalistiska organisationsteorin. Den används för att belysa hur en organisation institutionaliseras vilket kan ge en förklaring till varför självbestämmanderätten utformas på det sätt den gör. Studien utgår från en kvantitativ metod. I studien används enkätfrågor för att samla in empirin. Undersökningsgruppen bestod av dagtidsarbetande personal på kommunala gruppboheter i Norrköpings kommun. Det var 21 stycken gruppboheter som ingick i studien. Totalt besvarade 84 stycken informanter enkäten. Studiens resultat skiljer sig mycket från tidigare forskning om självbestämmande. Denna studies resultat visar att brukarnas självbestämmande utformas på ett annat sätt än tidigare. En anledning till det kan vara att resultatet är missvisande och således inte speglar verkligheten, men skulle också kunna bero på att ett paradigmskifte skett de senaste åren.</p>
<p>Nyckelord</p> <p>Självbestämmande, delaktighet, paternalism, funktionsnedsättning, gruppbohet, nyinstitutionalismen, Scott.</p>

Förord

Detta arbete kan liknas vid en lång och krokig resa där vägen har kantats av både regn och sol. Då det fanns en rädsla att vi skulle köra in på fel väg läste vi kartan mycket noga vilket fick konsekvenser i tidsplaneringen. I samma stund som vi förstod att vi skulle bli så pass sena att vi inte skulle hinna i mål det angivna datumet drabbades vi av motorhaveri. Vi blev stående mitt på vägen och såg våra medtrafikanter susa förbi. Vi satte oss vid dikeskanten och funderade. Då stannade en bärgningsbil för att hjälpa oss. Vi torkade av oss vägdamm, smuts och tårar och gjorde oss redo att bärga bilen. Då gav föraren oss en verktygslåda och en muntlig beskrivning om hur vi skulle kunna få fordonet åter i trafik. "Bärgningsbilen är till för andra med allvarligare fel", sa han, "ni kommer att klara det här"! Han satte sig med ett leende i bärgningsbilen, vinkade och åkte iväg.

Med tålamod och vilja lyckades vi få motorn att starta. Det gick sakta, men vi rullade. Till slut nådde vi mål, lite senare än de andra. Men vi klarade det! Segerrusiga skålade vi i champagne och tackade varandra, och alla som hjälpt oss, för en händelserik resa.

Johanna och Jonna

Norrköping, 6 september 2013

Sammanfattning

Historiskt sett har personer med funktionsnedsättningar utsatts för diskriminerande behandling. De senaste 30 åren har en förändring skett vilket inneburit att dessa personer är integrerade i samhället. Det finns dock mycket kvar att förbättra, till exempel i fråga om deras självbestämmanderätt och delaktighet. Tidigare forskning visar att personer med funktionsnedsättningar har sämre förutsättning för att få vara delaktig i beslut. De ses ofta som omsorgsobjekt snarare än subjekt, vilket kan leda till ett paternalistiskt förhållningssätt bland omsorgspersonal. Regeringen har försökt komma ifrån det paternalistiska förhållningssättet genom att införa självbestämmanderätten som en bärande princip i Socialtjänstlagen. Syftet med denna studie är därför att undersöka hur självbestämmanderätten utformas på gruppboheter idag.

I studien används den nyinstitutionalistiska organisationsteorin. Den används för att belysa hur en organisation institutionaliseras vilket kan ge en förklaring till varför självbestämmanderätten utformas på det sätt den gör. Studien utgår från en kvantitativ metod. I studien användes enkätfrågor för att samla in empirin. Undersökningsgruppen bestod av dagtidsarbetande personal på kommunala gruppboheter i Norrköpings kommun. Det var 21 stycken gruppboheter som ingick i studien. Totalt besvarade 84 stycken informanter enkäten. Studiens resultat skiljer sig mycket från tidigare forskning om självbestämmande. Denna studies resultat visar att brukarnas självbestämmande utformas på ett annat sätt än tidigare. En anledning till det kan vara att resultatet är missvisande och således inte speglar verkligheten, men skulle också kunna bero på att ett paradigmskifte skett de senaste åren.

Innehållsförteckning

1. Inledning	7
1.1. Problemformulering	7
1.2. Syfte och frågeställningar.....	9
1.3. Avgränsningar	10
1.4. Begreppsdefinitioner	10
1.5. Disposition.....	12
2. Tidigare forskning	13
2.1. Självbestämmande.....	13
2.2. Realisering av självbestämmande	14
2.3. Paternalism	15
2.4. Tillgänglighet	16
2.5. Sammanfattning av tidigare forskning.....	16
3. Teori	18
3.1. Bakgrund	18
3.2. Nyinstitutionell organisationsteori	19
3.3. Sammanfattande diskussion	21
4. Rättslig bakgrund	23
4.1. Socialtjänstlagen - en målinriktad ramlag.....	23
4.2. LSS - en rättighetslag	24
4.3. Den nationella handlingsplanen för handikappolitiken	25
4.4. Sammanfattande diskussion	26
5. Metod	27
5.1. Kvantitativ metod.....	27
5.2. Population och urval.....	28
5.3. Variabler och operationalisering	29
5.4. Enkätkonstruktion	30
5.5. Datainsamling.....	33
5.6. Analysmetod.....	34
6. Resultat och analys	35
6.1. Informanterna	35
6.2. Kartläggning	36
6.3. Vilka faktorer som påverkar utformandet av självbestämmanderätten	43

7. Diskussion	47
7.1. Metoddiskussion.....	47
7.2. Etikdiskussion	50
7.3. Resultatdiskussion	51
7.4. Förslag till framtida forskning.....	56
8. Referenslista	57
Bilaga 1: Mail till cheferna.....	61
Bilaga 2: Missivbrev	62
Bilaga 3: Enkät med kodningsmall	63
Bilaga 4: Frågor till chefen med kodningsmall.....	71

1. Inledning

Detta kapitel börjar med en historisk tillbakablick om vilka förutsättningar personer med funktionsnedsättningar har haft. Därefter presenteras studiens syfte och frågeställningar. Sedan beskrivs begreppen som används i studien. Kapitlet avslutas med en disposition.

1.1. Problemformulering

Björn har en lättare funktionsnedsättning och bor på en gruppbostad. Personalen har bestämt att de ska följa med honom in i mataffären varje gång han handlar. Björn har hört att de tycker att han är för tjock. I affären brukar personalen gå efter honom och kontrollera vad han stoppar ner i kundkorgen. Det händer att vissa ur personalgruppen plockar tillbaka varor som de anser är ohälsosamma för Björn. Han blir ledsen, men vågar inte protestera eftersom han tror att det är personalen som bestämmer (baserad på Socialstyrelsens etiska dilemman, IBL 1 och IBL 2).

Personer med olika slags funktionsnedsättningar har historiskt sett systematiskt utsatts för diskriminerande behandling och varit exkluderade från samhället. För att skydda samhället från dessa personer placerades de i stora institutioner (Prop 1999/00:79, s. 11). Ett exempel på hur diskrimineringen tog sig i uttryck i konkret handling utspelades under fyrtio- och femtioalet på Vipeholm. Vipeholm var en stor institution i Lund där personer med funktionsnedsättningar var placerade. Forskare fick i uppdrag av regeringen att undersöka vad som orsakade karies och kariesutveckling. Detta gjordes genom att dela ut söt kola till de institutionsplacerade individerna. Följden blev att de utvecklade svår karies, fick förstörda tänder och olidlig värk. Personerna som var intagna på Vipeholm var dessutom omedvetna om att de deltog i experimentet (IBL 3; Lindberg, 2006, s. 21).

Synen under den tiden var dessutom starkt paternalistiskt präglad. Ett paternalistiskt förhållningssätt betyder att den ena parten i en relation tror sig veta vad som är bäst för den andre och dessutom intar en bestämmande och auktoritär roll (Fridström Montoya, 2012, s. 54; Prop. 1979/80:1, s. 210). Möjligheten att utforma sina liv på egna villkor var starkt begränsad för personer med funktionsnedsättningar. Ingen hänsyn togs till deras vilja utan den kollektiva samhällssynen var att de inte hade förmågan att ta egna beslut. Den framträdande synen var även att funktionsnedsättningen, vare sig den var psykisk eller fysisk, var ett problem som låg hos individen och inte en begränsning i samhällets utformning (Prop 1999/00:79, s. 1). Tidigare forskning har visat att det paternalistiska synsättet gjorde att personer med funktionsnedsättningar sågs som en homogen grupp och behandlades som objekt (Widerlund, 2007, s. 1).

Under 1960-talet skedde gradvis en förändring. Massmedia rapporterade redan på 1950-talet om den vanvård och de missförhållanden som präglade institutionsvården. Föräldrar till barn som var institutionsplacerade slöt sig samman och utövade påtryckningar på beslutsfattare, och krävde en förbättrad bostads- och utbildningsstandard (Widerlund, 2007, s. 3-4). Lindberg (2006, s. 22) menar att samhällsdebatten även kom att påverkas av den framväxande proteströrelse vars syfte var att belysa att det var samhällets otillgänglighet som utgjorde handikappet, inte handikappet i sig. Under denna tidsperiod formulerades flera principer, bland annat att hänsyn skulle tas till personer med funktionsnedsättningar i hela samhällsplaneringen. En annan viktig princip var att handikappstödet skulle ses som en rättighet. Tanken att utforma ett samhälle för alla, oavsett funktionsnedsättning präglade samhällsdebatten (Prop 1999/00:79, s. 11-12). En kritik mot detta var att individers faktiska funktionsnedsättningar inte uppmärksammades om endast den yttre miljö diskuteras. Kritikerna menade att den omgivande miljön skulle anpassas samtidigt som debatten kring funktionsnedsättningar skulle hållas levande (Giertz, 2012, s. 49).

År 1966 kom en handikapputredning vars främsta uppgift var att se hur väl stat, kommun och landsting hade genomfört de åtgärder som den socialpolitiska kommittén föreslog i sitt program. Utredningen resulterade i olika insatser vilka skulle stärka personer med funktionsnedsättningar och deras rätt till självbestämmande, inflytande och integritet. Genom ekonomiskt stöd och tillgång till arbetsmarknaden minskade det selektiva utanförskapet för dessa personer och möjligheten att själva kunna påverka livet i en önskvärd riktning ökade (Prop 1999/00:79, s. 13).

Under 1960- och 1970-talet blev normalisering och integritet målen för den nationella handikappolitiken. Bostadssegregationen och skolundervisningen var starkt kritiserad. Kritiken medförde att stora institutioner minskade i antal. Skolundervisningen till barn och ungdomar med funktionsnedsättningar hade tidigare ofta skett på institutioner långt från föräldrahemmet, vilket under den här tiden ändrades (Prop 1999/00:79, s. 13). Samtidigt som institutioner avskaffades, barn fick växa upp i föräldrahemmet och gå i vanlig kommunal skola, ansåg kritiker att den sociala inkluderingen var starkt eftersatt. Självbestämmande och integritet var områden som behövde lyftas fram i debattens ljus ytterligare (Giertz, 2012, s. 49).

Idag är alla institutioner och vårdhem nedlagda. Dessa har ersatts av små gruppboende insprängda i vanliga bostadsområden. Uppföljningsstudier har visat att anhöriga till personer med funktionsnedsättningar har upplevt att flytten från vårdhem till gruppboende varit bra. Det som anhöriga främst lyfte som

positivt var den egna lägenheten med tillhörande kök och telefon. I och med det kunde besök ske mer spontant och i avskildhet. Även brukare ansåg att de fått ett bättre liv sedan de flyttat till en gruppbostad. De tyckte att stödet från personalen var mer individualiserat och möjligheten till självbestämmande mer omfattande (SOU 2008:77, s. 122-123). Samtidigt visar forskning att brukare skattar självbestämmanderätten lågt. Brukarna menar att det finns litet utrymme för självbestämmande och att de är hänvisade till personalens beslut och rutinerna på gruppbostraden (Giertz, 2012, s. 29).

Trots ett betydande arbete där personer med funktionsnedsättningar ska ha rätt att vara delaktiga i beslut rörande den egna livsföringen ses dessa individer många gånger fortfarande som vårdobjekt (Prop 1999/00:79, s. 24). Widerlund (2007, s. 4, 130-131) menar att det finns en stor osäkerhet hos personalen kring självbestämmanderättens betydelse. Avhandlingen har även uppmärksammat att det finns en institutionsliknande rutinbundenhet på gruppbostrader vilket innebär en inskränkning i självbestämmanderätten. En förklaring Widerlund ser är att det finns en stark kulturbundenhet hos personalen som har hämmat förändringsarbete. Giertz (2012, s. 188, 214) har sett att personal många gånger går in och tar över beslutsfattandet i brukarnas liv. Beroende på hur stödformen organiseras kan den hindra eller möjliggöra brukarnas självbestämmande. Widerlunds och Giertz forskning har alltså båda visat på faktorer som kan påverka utformandet av brukarnas självbestämmande.

Inledningsvis beskrevs det fiktiva scenariot om Björn. Björn bor på en liten gruppbostad som är insprängd i ett vanligt hyreshus integrerat med andra människor. Han har enligt Socialtjänstlagen (2001:453), SoL, 1 kap. 1 § rätt till självbestämmande, integritet och inflytande över sitt liv. Trots detta intar personalen ett paternalistiskt förhållningssätt då de tar upp varor från Björns kundkorg som de anser är dåliga för hans hälsa. Kan detta vara en verklighet på gruppbostrader idag?

1.2. Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att undersöka hur självbestämmanderätten utformas på gruppbostrader för personer med funktionsnedsättningar.

Frågeställningar:

- Hur utformas brukarnas självbestämmande på gruppbostrader?
- Finns det förhållanden på gruppbostraderna som påverkar utformandet av brukarnas självbestämmande?

1.3. Avgränsningar

Studien omfattar schemalagd personal som arbetar dag- och kvällstid på kommunala gruppboheter för personer med funktionsnedsättningar i Norrköpings kommun. Drygt 5 miljoner av alla Sveriges invånare bor i större städer eller storstäder. Norrköping räknas till de större städerna (Socialstyrelsen, 2010, s. 182). Eftersom majoriteten av befolkningen i Sverige bor i större städer eller storstäder är det adekvat att använda sig av Norrköping i undersökningen. I studien undersöks endast kommunala gruppboheter. Anledningen till det är att privata gruppboheter är vinstdrivande och således arbetar utifrån en annan ideologi. Eftersom självbestämmanderätten ska ses i ljuset av nyinstitutionell organisationsteori bedömde vi att privata gruppboheter skiljer sig för mycket från kommunala för att kunna tas med i studien.

Att undersöka hur personalen svarar är relevant, eftersom det är de som har makten att utforma mycket av det dagliga arbetet. Det är alltså personalens perspektiv studien bygger på och inte brukarnas. Dessutom skriver regeringen i den nationella handlingsplanen att personalens bemötande spelar stor roll för hur brukarna upplever möjligheten till självbestämmande (Prop. 1999/00:79, s. 27). Anledningen till att renodlad nattpersonal inte togs med i studien är för att de inte utför arbetet under dagtid. Även de besitter säkerligen mycket kunskap och erfarenhet, men eftersom många frågor rör den dagliga verksamheten valde vi att utesluta den gruppen anställda. En avgränsning gjordes även vid schemalagd personal, eftersom vikarier som inte arbetar regelbundet kan ha svårt att få en övergripande bild av arbetet på gruppboheten.

1.4. Begreppsdefinitioner

1.4.1. Självbestämmande

Trots att självbestämmande, inflytande och delaktighet är bärande principer i SoL är dessa begrepp inte tydligt definierade i svensk lag (Giertz, 2012, s. 14). Detta ställer till vissa svårigheter när begreppet självbestämmande ska definieras.

I Nationalencyklopedin står det att självbestämmande är rätten att bestämma över sig själv (IBL 4). Giertz (2012, s. 15) menar att självbestämmande handlar om vilka möjligheter brukaren har att kunna påverka sitt liv efter egna önskemål. I förarbetet till Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, står det att det kan finnas vissa personer med så grava handikapp att de har svårt att förmedla sin vilja. Dock påtalas det att dessa personer kan få ett ombud som för deras talan, men att detta ombud måste vara oerhört uppmärksam på signaler från individen i beslut som rör personens liv (Prop. 1992/93:159, s. 50). Utifrån detta definierar vi därför självbestämmande som en individs rätt att göra egna livsval, oavsett grad av funktionsnedsättning.

Det är dock viktigt att poängtera att alla människor på ett eller annat sätt har begränsat självbestämmande i relation till andra. Det finns alltid vissa normer och regler som påverkar i vilken grad en individ kan göra exakt som den vill (Giertz, 2012, s. 13-14). Att personer med funktionsnedsättningar ska möjliggöras självbestämmande innebär alltså inte att de i varje given situation ska kunna göra exakt det de känner för. Snarare handlar det om att individen känner att hon eller han kan påverka små och stora beslut som rör det egna livet.

1.4.2. Funktionsnedsättning

I detta arbete används begreppet funktionsnedsättning. En funktionsnedsättning är när en skada eller ett handikapp blir ett problem för individen. En person med en funktionsnedsättning kan vara högfungerande i många sammanhang, men hindras av den yttre miljön i andra situationer. Det är vid problematiska tillfällen det definieras som en funktionsnedsättning, även om skadan eller handikappet i sig alltid finns där (Prop. 1999/00:79, s. 12). Begreppet innefattar i denna studie både fysiska och mentala funktionsnedsättningar.

1.4.3. Gruppbostad

En gruppbostad är en bostad som ska kunna täcka alla de stödbehov brukarna har. Tanken med den boendeformen är att personer som annars inte hade kunnat flytta från sitt föräldrahem ska få möjlighet till det. På en gruppbostad ska det finnas personal tillgänglig dygnet runt (Lundgren & Thunved, 2013, s. 535).

Vi har även tagit med korttidsboenden och servicebostäder i vår studie. Lundgren och Thunved (2013, s. 533-535) skriver att tanken med korttidsboende är att erbjuda avlastning för de anhöriga samt att låta brukaren få miljöombyte. Vidare skriver de att en servicebostad är en fullvärdig bostad där vård kan ges dygnet runt och där det finns tillgång till gemensamma utrymmen. Både korttidsboenden och servicebostäder togs med eftersom de riktar sig till samma målgrupp och innefattas av samma lag som permanenta gruppbostäder. Personalen arbetar på liknande sätt och har i stor utsträckning samma sorts arbetsuppgifter. För enkelhetens skull kallas dessa typer av boenden för gruppbostäder i detta arbete.

I denna studie kategoriseras gruppbostäderna utifrån målgrupp. Kategoriseringen baseras på chefernas svar på frågan om vilken målgrupp gruppboستaden inriktas mot. Utifrån dessa svar delade vi in gruppbostäderna i två kategorier; lätt till måttlig samt måttlig till grav funktionsnedsättning. Anledningen till att måttlig finns med i båda kategorierna är för att gruppbostäder många gånger inte har en tydlig målgrupp. Vissa chefer angav att målgruppen var lätt till måttlig och vissa andra angav måttlig till grav. Det innebär att kategorin lätt till måttlig innefattar relativt högfungerande individer,

medan kategorin måttlig till grav innefattar individer med ett större omvårdnadsbehov.

1.5. Disposition

Den här studien är uppdelad i sju kapitel. Kapitel 2 redogör för den tidigare forskning om självbestämmande och delaktighet samt den rapport som denna studie tar avstamp ifrån. I kapitel 3 behandlas den teoretiska utgångspunkten som används, det vill säga nyinstitutionell organisationsteori. I kapitel 4 presenteras för studien relevant lagstiftning. Kapitel 5 beskriver metoden som har använts. Där tas population, urval, datainsamling, enkätkonstruktion och analysmetod upp. I kapitel 6 presenteras studiens resultat. För att göra resultaten tydliga redovisas de med hjälp av diagram och tabeller. Analysen sker i samband med resultatredovisningen. I kapitel 7 förs en diskussion om studiens resultat, om metoden samt om de etiska övervägandena. Vidare ges också förslag till framtida forskning inom området.

2. Tidigare forskning

Följande text ger en presentation av de vetenskapliga artiklar, svenska avhandlingar och den rapport som denna studie tar avstamp ifrån. Vi använde oss av databaserna Academic Search Premier och LIBRIS för att söka vetenskapliga artiklar och svenska avhandlingar. De sökord som användes i Academic Search Premier var "empowerment", "self determination" och "autonomy". I LIBRIS angavs sökorden "självbestämmande" och "delaktighet". Rapporten från organisationen Handisam uppmärksammade vi av en slump genom en nyhetsändning.

Kapitlet är indelat i fyra kategorier: självbestämmande, realisering av självbestämmande, paternalism samt tillgänglighet.

2.1. Självbestämmande

Widerlund har gjort en svensk kvalitativ studie som undersökte funktionshindrades rätt till delaktighet och självbestämmande på en gruppbostad. Widerlund upptäckte att det fanns en stor osäkerhet hos personalen kring vad självbestämmanderätten stod för och dess betydelse. Resultatet visar att gruppbostaderna präglas av en rutinbundenhet som gör att brukarnas inflytande hämmas. Widerlund menar att detta lever kvar på grund av en starkt rotad kultur i organisationen (Widerlund, 2007, s. 4).

Brunt och Rask (2005, s. 265-273) har gjort en kvantitativ studie som beskriver hur patienter och personal på ett rättspsykiatriskt sjukhus i Sverige upplever atmosfären på sjukhuset. För att mäta det användes ett frågeformulär som tog upp områden såsom självbestämmande, kontroll och engagemang. Brunt och Rask kom fram till att patienternas och personalens upplevelser skiljde sig en del från varandra. Självbestämmande var lägst skattat av båda, men var högre hos personalen än hos patienterna. Ett annat intressant resultat var att personalen skattade personalkontroll betydligt lägre än vad patienterna gjorde.

2.1.1. Sammanfattning

Den tidigare forskningen om självbestämmande som vår studie tar avstamp ifrån visar att självbestämmande är ett svårtolkat begrepp. Widerlund (2007) menar att det råder en förvirring hos personalen om begreppets innebörd. Avhandlingen behandlar den rutinbundenhet som präglar gruppbostaderna vilket gör att brukarnas egna åsikter många gånger kommer i skymundan. Då Widerlund har visat på dessa brister med hjälp av kvalitativ metod anser vi att det är intressant att se hur det förhåller sig när en större grupp undersöks. Vi har därför valt att ta avstamp från Widerlunds studie och undersöka självbestämmanderätten utifrån en kvantitativ metod.

Vidare visar Brunts och Rasks (2005) forskning att personalens och patienternas upplevelser kan skilja väldigt mycket åt. Detta är viktigt för oss att tänka på då vi ska undersöka självbestämmande utifrån personalens perspektiv. Vi kommer alltså inte kunna säga något om hur brukarna upplever sin situation.

2.2. Realisering av självbestämmande

Widerlund (2007, s. 105, 123-124) har skrivit om den tröghet som fanns i organisationen som studerades, vilket medförde svårigheter när självbestämmanderätten skulle realiseras. En orsak var brist på kommunikation. Ett exempel som Widerlund beskrev var att brukares önskemål att umgås med vänner som bodde på andra gruppboendestäder inte realiserades. Detta önskemål var inte orimligt då orten för undersökningen var relativt liten och det var gångavstånd mellan boendena. En lösning var att personalen på de olika gruppboendestäderna kunde föra en dialog med varandra över hur brukarnas vilja skulle kunna tillmötesgå. En annan orsak till att självbestämmanderätten inte realiserades var kommunikationsbrist.

Giertz beskrev i sin avhandling att brukarnas hem i vissa fall hade institutionsliknande rutiner där självbestämmanderätten hämmades. Andra brukare menade att de, sedan de fått personlig assistans, kunde leva på relativt lika villkor som andra. Hur självbestämmanderätten realiserades berodde på samarbetet mellan gode män och assistenter. Vid bristande samverkan mellan dessa parter hindrades brukarens egen vilja. Giertz menar att samverkan både kan gynna och motverka brukarens inflytande beroende på hur de olika parterna tycker att vården ska utformas (Giertz, 2012, s. 213-215).

Burton Smith, Morgan & Davidson har gjort en kvantitativ studie i Australien huruvida graden av funktionsnedsättning påverkade möjligheten till självbestämmande. Resultatet visade att ju högre grad av funktionshinder en individ hade desto mindre möjliggjordes de individuella valen. För att möjliggöra brukarnas individuella val krävdes en kreativ förmåga och lyhördhet hos omsorgspersonalen (Burton Smith et al., 2005, s. 234-235).

Olneys (2001, s. 87-94) artikel ger en djupare förståelse för hur självbestämmanderätten hänger samman med funktionshinder. Artikeln behandlar vilka strategier som personer med svåra funktionshinder använder sig av för att kommunicera. Dessa strategier kan vara mimik, ljud eller uttryck på andra sätt. Olney menar att individer med svåra funktionsnedsättningar ofta räknas som mindre kompetenta att själva bestämma över sina liv. Detta kan bero på okunskap och att personerna faktiskt kommunicerar på olika sätt för att visa vad de vill.

2.2.1. *Sammanfattning*

Forskning visar att realiseringen av brukarnas självbestämmanderätt i hög utsträckning hör samman med hur lyhörda personalen är för de signaler brukarna ger. Även personer med hög grad av funktionsnedsättning kan kommunicera. Trots detta visar forskningen att brukare med hög grad av funktionsnedsättning har sämre möjligheter att få sin självbestämmanderätt realiserad än personer med lättare funktionsnedsättning (Burton Smith et al., 2005; Olneys, 2001). Den tidigare forskningen visar också att brukarnas egna idéer och åsikter inte tas tillvara, och att de till viss del blir hindrade att göra saker som de tycker om. Samverkan mellan olika aktörer förs också fram som en anledning till att självbestämmanderätten i många fall inte realiseras (Giertz, 2012; Widerlund, 2007).

Eftersom syftet med denna studie är att se hur självbestämmanderätten utformas på gruppboheter är dessa studier av stor vikt i den kommande analysen. Då vi ska göra en kvantitativ undersökning ger de oss väsentlig kunskap om de bakomliggande faktorer som kan göra att självbestämmanderätten inte realiseras på gruppboheter.

2.3. **Paternalism**

Giertz (2012, s. 216-218) menar att det av tradition inom denna bransch finns en omsorgsdiskurs. Brukaren uppfattas genom detta synsätt som beroende av skydd och omsorg, vilket kan leda till en objektifiering av individen. Giertz visar med sin forskning hur brukarens position förhåller sig till inflytande, självbestämmande och delaktighet. Brukare med enbart fysiska nedsättningar beskrev sig som subjekt. De kände till sina rättigheter och sa sig vara delaktiga i alla beslut som rörde deras liv. Vidare menar Giertz att de personer som inte kan göra sin röst hörd eller får stöd i att kunna uttrycka sig tenderar att behandlas som ett omsorgsobjekt. Individen ses då som oförmögen att klara av att ta egna beslut och blir hänvisade till vad andra anser är bäst för personen.

Bransford diskuterar paternalism och empowerment samt deras relation till varandra. Paternalism fokuserar på individens svagheter och hur dessa ska kunna "botas" medan empowerment fokuserar på individens styrkor samt hur de ska kunna främjas. Slutsatsen är att socialarbetare måste fortsätta att se till individens egna förutsättningar, för att i vissa fall fokusera mer på styrkorna och i andra fall fokusera mer på svagheter (Bransford, 2011, s. 33-41).

2.3.1. *Sammanfattning*

Ett paternalistiskt synsätt har länge präglat vård- och omsorgssektorn. Sverige har sedan 1980-talet försökt arbeta i en riktning bort från detta synsätt (Prop. 1979/80:1, s. 208-210). Trots detta arbete präglas samhället till stor del fortfarande av paternalism, och detta är därför en viktig aspekt att ha med i vår

studie. Vårdpersonal ser många gånger brukare som objekt och ger sig själva tolkningsföreträde om hur vården ska utformas (Giertz, 2012). Samtidigt diskuterar Bransford (2011) att en individs svagheter i vissa fall bör lyftas fram mer än en persons styrkor och att paternalism inte alltid behöver vara något dåligt.

2.4. Tillgänglighet

Handisam är en myndighet som arbetar med att samordna och följa upp målen i handikappolitiken. I en rapport från 2013 beskriver Handisam att utvecklingen av de beslutade målen och delmålen går för långsamt. De menar att personer med funktionsnedsättningar har sämre möjligheter och förutsättningar till delaktighet än övriga befolkningen. Bland annat är arbetslösheten högre. Arbetsgivare saknar ofta den kompetens som krävs för att göra arbetsplatsen mer tillgänglig med olika hjälpmedel. Handisam rapporterar även att det finns många hinder i den yttre miljön som begränsar för personer med funktionsnedsättningar, exempelvis tillgängligheten i kollektivtrafiken, vid kulturevenemang och på caféer. Det positiva som lyfts fram i rapporten är att IT har underlättat vardagen liksom att det skett en ökning av individuellt anpassade hjälpmedel för personer med funktionsnedsättningar under år 2012 (Handisam, 2013, s. 6-8).

2.4.2. Sammanfattning

Denna rapport undersöker hur handikappmålen utformas i den offentliga miljön (Handisam, 2013). Eftersom syftet med vår studie är att undersöka hur brukarnas självbestämmanderätt utformas på gruppboende kan denna rapport ge ytterligare en dimension till vårt arbete.

2.5. Sammanfattning av tidigare forskning

Tidigare forskning, avhandlingar och rapporter beskriver att mycket har gjorts för att förbättra förutsättningarna för personer med funktionsnedsättningar men att det fortfarande finns mycket kvar att göra (Giertz, 2012; Handisam, 2013; Widerlund, 2007). Självbestämmande har också skattats lågt hos både personal och patienter (Brunt och Rask, 2005).

Det förekommer än idag inslag av paternalism inom vård- och omsorgssektorn och brukare ses många gånger som objekt. Dock visar annan forskning att även personer med grava funktionsnedsättningar kan kommunicera på olika sätt för att visa vad de vill (Bransford, 2011; Burton Smith et al., 2005; Giertz, 2012; Olneys, 2001).

Vidare visar forskningen att självbestämmande är ett svårtolkat begrepp. Det finns olika orsaker till att självbestämmanderätten utformas på det sätt den gör. En orsak kan vara att det finns en tröghet i organisationen som förhindrar att nya arbetssätt utvecklas. En annan orsak är att inte personalen är tillräckligt lyhörd

för brukarens signaler (Giertz, 2012; Widerlund, 2007). Även den yttre miljön utgör många gånger hinder för personer med funktionsnedsättningar att kunna delta på lika villkor i samhällslivet (Handisam, 2013).

3. Teori

I detta avsnitt behandlas den nyinstitutionella organisationsteorin. För att få en helhetsbild beskrivs den institutionella organisationsteorin först ur ett historiskt perspektiv. Efter det kommer en redogörelse av nyinstitutionalismen och dess tre pelare. Teorin valdes eftersom den kan belysa hur utvecklingen i organisatoriska fält sker och således kan ge en förklaring till hur det kommer sig att brukarnas självbestämmande utformas på det sätt det gör.

3.1. Bakgrund

Institutionalismen kan härledas tillbaka till Selznick, som betraktas som den äldre institutionalismens upphovsman inom organisationssociologin. Selznick var intresserad av hur processer i en organisation kan ge upphov till resultat som står i konflikt med dess formella mål. Den äldre institutionalismens forskning fokuserar på enskilda organisationers utveckling och hur dessa skiljer sig från andra liknande organisationer. Detta gör rättvisa åt de unika karaktärsdragen i en organisation (Johansson, 2002, s. 22). Selznick menar att det finns en skillnad mellan organisation och institution. Organisationer är anpassningsbara och det är både medlemmarna och krav från omgivningen som gör att den hela tiden förändras. Förändringen leder till att organisationen utvecklar en egen specifik karaktär som skiljer sig från andra. Den utvecklingsfasen kallas för institutionalisering. När en organisation blir institutionaliserad utvecklar den speciella mönster för hur ett arbete ska utföras, vilket i vissa fall kan vara bra och i andra fall mindre bra. Dessa mönster integreras sedan i organisationen och blir stabila och sociala verkligheter (Johansson, 2002, s. 22; Selznick, 1996, s. 271).

Det går att finna en hel del likheter mellan gammal och ny institutionalism, vilket inte är så konstigt med tanke på att nyinstitutionalismen har sina rötter i den gamla läran. Ett exempel på likheter är att institutionalisering definieras på ungefär samma sätt i båda skolbildningarna (DiMaggio & Powell, 1991, s. 12; Selznick, 1996, s. 273). DiMaggio och Powell (1991, s. 12) tar även upp andra likheter. En av dessa är att både gammal och ny institutionalism är skeptiska till modeller som utgår från att aktörer i organisationer endast handlar rationellt. Båda lärororna ställer sig också bakom tanken att det till stor del är staten som gör att en organisations handlingsutrymme minskar, och på så vis främjar en institutionell utveckling. En annan likhet är att omgivningens påverkan på organisationen betonas.

Nyinstitutionalismen har dock till viss del tagit en ny riktning, exempelvis genom tanken att en organisation har en tendens att utvecklas på samma sätt som andra i samma organisatoriska fält (Selznick, 1996, s. 273). I denna studie skulle en institutionalist som tillhör den gamla skolbildningen alltså fokusera på

de enskilda gruppbestädernas utmärkande drag medan en nyinstitutionalist skulle fokusera på de gemensamma dragen i det organisatoriska fältet. I denna studie är det organisatoriska fältet alla kommunala gruppbestäder i Norrköpings kommun.

3.2. Nyinstitutionell organisationsteori

Enligt Johansson (2002, s. 16-17) råder ingen enighet när begreppet institution ska definieras. Scott har dock försökt definiera begreppet, med syfte att täcka in de flesta samtida uppfattningar som finns. Scotts definition lyder:

Institutioner innefattar regulativa, normativa och kulturellt-kognitiva element som, tillsammans med tillhörande aktiviteter och resurser, tillhandahåller stabilitet och mening till det sociala livet (Scott, 2008, s. 48, vår översättning).

Institutioner, menar Scott, är mångfacetterade och hållbara sociala strukturer som är uppbyggda av materiella resurser, sociala aktiviteter och symboler. De har en stark motståndskraft mot förändringar och tenderar att relativt oförändrade föras vidare från generation till generation. Detta beror på de regulativa, normativa och kulturellt-kognitiva elementen, vilket Scott kallar för institutionalismens tre pelare (Scott, 2008, s. 48-49).

Scott (2008, s. 51, 54, 71) kritiserar sin egen definition med att den för samman tre alltför olika aspekter av institutioner. Meningen är dock inte att dölja att det finns skillnader mellan de regulativa, normativa och kulturellt-kognitiva elementen utan snarare att visa på vilka aspekter som skiljer dessa åt. En institution kan till stor del vila på ett av elementen, men alla tre finns i de flesta institutioner. Tanken med definitionen är således att visa hur de tre elementen kan komplettera varandra.

3.2.1. Den regulativa pelaren

Den regulativa pelaren bygger på de lagar och regler som ligger till grund i en organisation. Tvång och sanktioner är centrala delar i den regulativa pelaren. Ett auktoritärt tillvägagångssätt är vanligt förekommande i den regulativa pelaren. Dock är det få ledare som bygger en hel organisation på tvång. De flesta strävar istället för att besluten som fattas ska förankras i personalgruppen, för att på så vis skapa en trevligare arbetsmiljö. I vissa fall, där lagstiftningen ger stort tolkningsutrymme, används de formella lagarna som en hjälp för personalen att kollektivt tolka ett fenomen. Sådana organisationer vilar i större utsträckning på de andra två pelarna (Scott, 2008, s. 51-54).

3.2.2. Den normativa pelaren

Denna pelare bygger på de gemensamma normer och värderingar som finns i en organisation. Värderingarna beskriver organisationens grundläggande mål medan normerna legitimerar vissa handlingsalternativ för att uppnå målen.

Motivationen till att agera på ett visst sätt kommer från att alla känner en social skyldighet att handla på det viset. Det skiljer sig från den regulativa spelaren där motivationen är rädslan för att annars få någon form av sanktion. Några av värderingarna kan appliceras på alla medlemmar i en organisation, medan andra bara gäller vissa av medlemmarna. Det är det som ger upphov till olika roller. Normativa system inför begränsningar i det sociala livet, men det kan å andra sidan också möjliggöra och förstärka sociala handlingar. De beskriver således både rättigheter och skyldigheter för medlemmarna i organisationen. Normer och värderingar kan väcka starka känslor. Om personen inte når upp till det förväntade väcks en känsla av skam och om personen når målet väcks en känsla av stolthet. De teoretiker som ställer sig bakom denna spelare betonar att normer har en stabiliserande inverkan på organisationer och menar att normer är den grundläggande basen för en varaktig social ordning (Scott, 2008, s. 51, 54-56).

3.2.3. Den kulturellt-kognitiva spelaren

Den tredje spelaren är det som främst skiljer nyinstitutionalismen från den gamla skolbildningen (Scott, 2008, s. 57). De som fokuserar på det kulturellt-kognitiva menar att kulturen i organisationen förmedlas genom en socialt konstruerad, gemensam "själ". Själens formats under lång tid och har skapat rutiner som kan användas när något är osäkert (Selznick, 1996, s. 274). Denna aspekt av institutioner fokuserar på den kognitiva dimensionen av människan, det vill säga hur den personliga upplevelsen av de stimuli som finns i omvärlden påverkar människors handlande. Gester och ord, skriver Scott, är symboler som formar hur vi uppfattar föremål och händelser och det är i samspel med omgivningen som saker och ting får sin förklaring. Denna förklaring upprätthålls eller omformas sedan beroende på hur väl den stämmer överens med omgivningen (DiMaggio & Powell, 1991, s. 27-28; Scott, 2008, s. 57).

Scott (2008, s. 57-58) menar att en människas interna upplevelse av en händelse formas av den externa verkligheten. Organisationskulturen är alltså med och skapar medlemmarnas kognitiva uppfattningar, vilket skulle förklara varför personer i en organisation tänker liknande i olika frågor. Kulturen tillhandahåller tanke- och känslomönster som visar vägen till "korrekta" handlingsalternativ. Kultur uppfattas ofta som konsekventa system som innefattar en grupp individer i en organisation. Det är, enligt Scott, dock inte ett helt korrekt sätt att se på detta fenomen, utan kulturen varierar ofta. Vissa personer har en uppfattning medan andra har en annan, vilket leder till att samma händelse kan uppfattas på helt olika sätt av olika personer. Kulturella övertygelser är ofta omtvistade, särskilt i tider av organisationsförändring, och kan således inte klassas som konsekventa och enhetliga system.

I den kulturellt-kognitiva spelaren betonas att medlemmar i en organisation i många fall väljer ett handlingsalternativ på grund av att andra alternativ är

otänkbara. De följer rutiner som ses som självklara och fraser såsom “det är så det alltid har varit” används flitigt. Teoretiker som står bakom denna inriktning ger roller en annan förklaring än i den normativa pelaren. Det finns mallar som visar på hur olika medlemmar ska agera och rollerna uppkommer eftersom medlemmarna väljer att följa dem. De som följer de förutbestämda rollerna kommer sannolikt att känna sig kompetenta medan de som inte passar in i rollerna anses vara naiva eller i värsta fall galna (DiMaggio & Powell, 1991, s. 22; Scott, 2008, s. 58-59).

3.3. Sammanfattande diskussion

Det finns många likheter mellan den äldre institutionalismen och nyinstitutionalismen, vilket naturligt förklaras eftersom den senare härleder från den tidigare. Båda läroorna ställer sig bakom tanken att det till stor del är staten som gör att en organisations handlingsutrymme minskar, och att det är mycket på grund av det som organisationen blir institutionaliserad. Nyinstitutionalismen ser dock mer till utvecklingen i ett organisatoriskt fält istället för att fokusera på en enskild organisations särdrag som den äldre teorin gör (Johansson, 2002; Selznick, 1996).

En institution är uppbyggd av sociala konstruktioner och tenderar att ha en stark motståndskraft mot förändringar. Detta kan förklaras genom det Scott kallar institutionalismens tre pelare. Den första pelaren, den regulativa, bygger på de lagar och regler som ligger till grund i en organisation. Den andra pelaren är den normativa vilken kan förklara de gemensamma normer och värderingar som finns i en organisation. Den sista pelaren, den kulturellt-kognitiva menar att kulturen i organisationen förmedlas genom en socialt konstruerad, gemensam “själ”, vilket kan förklara varför medlemmar i en organisation följer samma sociala mönster. Scott menar att alla tre pelare finns i de flesta organisationer men att organisationen kan ha sin tyngdpunkt i ett av elementen (DiMaggio & Powell, 1991; Scott, 2008).

I den här studien är det organisatoriska fältet alla kommunala gruppbostad i Norrköpings kommun. Dessa utvecklas enligt teorin på likartade sätt (Selznick, 1996). Dock kan kulturen variera, vilket leder till att olika personer kan ha olika uppfattning om samma fenomen (Scott, 2008). Utifrån den teoretiska ramen förväntar vi oss därför en liten empirisk variation, men med vissa avvikelser.

Organisationer tenderar att ha en stark motståndskraft mot förändring och förs relativt oförändrade vidare från en generation till en annan (Scott, 2008). Inom detta organisatoriska fält har förändring historiskt sett väldigt långsamt (Prop. 2000/01:80). Dock har en förändring skett, vilket innebär att organisationerna inte håller sig helt oförändrade genom en längre tid. Därför

anser vi att det är relevant att undersöka hur självbestämmanderätten utformas nu.

Enligt Scott (2008) finns det ofta inslag av alla tre pelare i en organisation, men att organisationer ofta vilar mer på någon av dem. Hur ser det ut inom detta organisatoriska fält? Å ena sidan finns det lagar som reglerar självbestämmanderätten och som skulle kunna tyda på att organisationerna vilar på den regulativa pelaren. Å andra sidan formuleras den rätten i en övergripande målparagraf med stort tolkningsutrymme vilket istället skulle kunna innebära att organisationen vilar mer på de andra pelarna. I denna studie används därför teorin för att belysa hur självbestämmanderätten utformas.

4. Rättslig bakgrund

Detta avsnitt behandlar de rättskällor arbetet tar avstamp från. Syftet är att få en djupare förståelse för vad riksdagens ambition med lagstiftningen är. Vidare förs en diskussion angående vad som menas med den enskildes rätt till frivillighet och självbestämmande, vilket ligger till grund för definitionen av självbestämmande i denna studie.

4.1. Socialtjänstlagen - en målinriktad ramlag

1982 års socialtjänstlag var en av de första ramlagarna i Sverige. Ramlagstekniken ansågs på 1970-talet vara det bästa sättet att utforma lagar vars syfte är att uppnå välfärds målen. Tanken bakom ramlagstiftningar är att öka flexibiliteten snarare än att detaljstyra det arbete som sker (Lind, 2012, s. 31; Prop. 2000/01:80, s. 82-83). En sådan utformning ökar också möjligheten för ett närmare samarbete med den enskilde, vilket leder till att den enskildes intressen kan tas tillvara på ett bättre sätt (Prop. 1996/97:124, s. 42). I portalparagrafen i SoL finns de övergripande målen som ska ligga till grund för socialtjänstens arbete. Målens juridiska status har inte alltid varit stark, men paragrafen har haft stor betydelse för riktningen bort från det paternalistiska synsättet i socialtjänstens arbete (Prop. 2000/01:80, s. 82). Enligt Fridström Montoya (2012, s. 58) har de övergripande målen rättslig betydelse både i förvaltningsdomstolarna och vid tillsyn av verksamheter.

Eftersom SoL är en ramlag ska den som tillämpar lagen tolka den målrationalt. Det innebär att reglerna ska tolkas på sätt som gör det möjligt att uppnå de fastställda målen. Eftersom det inte står hur målen ska nås finns det en stor frihet att utforma hur arbetet ska utföras (Fridström Montoya, 2012, s. 49-50). Risken med en ramlag är dock att det praktiska arbetet kan utvecklas i en riktning som inte överensstämmer med lagstiftarens intention. En annan risk är att lagen tillämpas på olika sätt runt om i landet (Prop. 1996/97:124, s. 42). Enligt regeringen har detta hänt, då samma ärende kan bedömas på helt olika sätt beroende på vem som handlägger ärendet (Prop. 1999/00:79, s. 94).

4.1.1. Självbestämmande i Socialtjänstlagen

I SoL 1 kap. 1 § stadgas att socialtjänstens verksamhet "skall bygga på respekt för människornas självbestämmanderätt och integritet". I förarbetet till 2001 års lagstiftning betonas att de grundläggande principer som fanns i den tidigare lagstiftningen även fortsättningsvis bör prägla människosynen inom socialtjänsten. Det påpekas också att begreppen regelbundet måste diskuteras i organisationerna för att inte enbart bli fina honnörsord utan något innehåll (Prop. 2000/01:80, s. 81). I förarbetet till 1982 års sociallag diskuteras självbestämmande som något som ska vara vägledande vid handläggning av enskilda ärenden. Förslaget om en stark självbestämmanderätt fick stöd från de

flesta av remissutskotten. En del remissutskott kritiserade förslaget då de var osäkra på om personer med funktionsnedsättningar verkligen skulle klara sig om de fick ökad självbestämmanderätt. Kritiken avfärdades dock delvis med att den var paternalistisk, vilket var något utredningen tog starkt avstånd ifrån (Prop. 1979/80:1, s. 208, 210).

I förarbetet till 1982 års lag diskuteras att arbetet måste anpassas till olika situationer och brukare. Det tas upp att den enskilde många gånger är i en beroendeställning till socialtjänsten och är osäker, isolerad, kravlös och medgörlig. Detta gör att det är särskilt viktigt med ett gott samarbete med brukaren, utan en paternalistisk underton. Å andra sidan betonas att socialtjänsten ibland mer handgripligen bör ingripa och tala om för den enskilde om något i livsföringen skulle kunna vara skadligt. Det liknas vid andra medmänskliga kontakter där någon vill en annan person väl och med respekt och omtanke försöker påverka en osund livsföring (Prop. 1979/80:1, s. 210-211).

Även Fridström Montoya (2012, s. 54-55, 59) påpekar att den nya lagen tog avstånd från det tidigare paternalistiska arbetssättet. Socialtjänsten ska nu ha en service- och hjälpfunktion snarare än en styrande funktion. Det ska inom socialtjänsten finnas en tilltro till den enskildes egen förmåga. Arbetet ska dessutom genomsyras av tanken att brukaren själv vet vad som behövs i sitt liv. Frivillighetsprincipen är en bärande princip i SoL. Det innebär att socialtjänsten varken kan utreda, besluta om eller verkställa insatser utan brukarens samtycke. Fridström Montoya skriver dock att det kan finnas situationer när individen av olika anledningar känner sig tvingad att samtycka och menar att det i vissa fall kan vara svårt att veta hur frivilligt ett samtycke är. En annan aspekt av frivillighetsprincipen är att den enskilde ska vara involverad i planering och utförandet av insatser.

Enligt regeringen är delaktighet och självbestämmande ytterst en demokratifråga. Alla ska, funktionsnedsättning eller ej, ha samma möjlighet till att delta i samhällslivet och bestämma över sina liv. Många brukare har berättat om respektlösa bemötanden samt att de känt sig ifrågasatta och kontrollerade. Regeringen menar därför att dessa frågor måste belysas mer och att samhället aktivt måste arbeta med att förbättra brukarbemötandet (Prop. 1999/00:79, s. 24, 27).

4.2. LSS - en rättighetslag

Personer med mer omfattande funktionsnedsättningar har behov av individuellt anpassade lösningar för att deras liv ska fungera på ett tillfredsställande sätt. Gruppen är dessutom mer utsatt än andra eftersom de på grund av olika omständigheter kan ha svårare att hävda sina intressen gentemot myndigheter (Prop. 1992/93:159, s. 49). Även om SoL var ett steg på vägen mot ett mer

jämlikt samhälle upptäcktes det att personer med funktionsnedsättningar fortfarande hade sämre levnadsvillkor än de flesta andra. De hade inte heller lika stor möjlighet att påverka utformningen av det stöd de fick, vilket ledde till införandet av en särskild rättighetslag för denna grupp (SOU 2008:77, s. 115). Enligt Bäckman (2012, s. 198) skiljer sig en rättighetslag från en ramlag på det sätt att den är mer preciserad i sin utformning, både vad gäller innehåll och förutsättningar. Insatserna ska kunna utkrävas och myndigheten som har hand om ärendena ska stå under statlig tillsyn. Genom att vara mer konkret i sin utformning skulle LSS hjälpa personer med funktionsnedsättningar att kunna hävda sina rättigheter och på så vis få mer inflytande över sina liv. Målet med lagen var även att individen skulle få en större del i samhällslivet och mer gemenskap med andra människor (Prop. 1992/93:159, s. 49-51).

4.2.1. Självbestämmande i LSS

I förarbetet till LSS upprepas kontinuerligt att respekt för den enskildes självbestämmande ska vara grundläggande i lagen (se till exempel Prop. 1992/93:159, s. 44, 96, 152). Detta har tagit sig uttryck i LSS 5-6 §§ där det bland annat stadgas att verksamheten ska främja delaktighet och jämlikhet samt grundas i respekt för den enskildes rätt till självbestämmande och integritet. I LSS 4 § stadgas att lagen inte innebär någon inskränkning i rättigheter som den enskilde har enligt någon annan lag. Det innebär att LSS ska betraktas som en "pluslag" i förhållande till SoL. LSS gäller alltså utöver SoL (Bäckman, 2012, s. 198; Fridström Montoya, 2012, s. 77). Ur detta dras slutsatsen att det som ovan diskuterats om självbestämmande i SoL även gäller för personer som har en insats genom LSS.

4.3. Den nationella handlingsplanen för handikappolitiken

Ett av de viktigaste styrdokumenterna för handikappolitiken i Sverige är den nationella handlingsplan som antogs i maj 2000 (SOU 2008:77, s. 127). I den står att individer med funktionsnedsättningar är medborgare med samma skyldigheter och rättigheter som alla andra. Tanken med handlingsplanen är att lägga fram förslag till hur dessa personer ska kunna bli mer delaktiga i samhället. De nationella målen är att samhället ska utformas så att alla kan vara fullt delaktiga i samhällslivet och att det ska finnas en jämlikhet i levnadsvillkoren för alla invånare. Dessutom ska samhällsgemenskapen grundas i tanken att mångfald berikar, att varje människa har kunskap och erfarenhet som är till gagn för samhället samt på en ömsesidig respekt mellan individer. Personer med funktionsnedsättningar ska således ha lika förutsättningar att röra sig i samhället som andra. De ska också ha samma möjligheter och skyldigheter att bidra till samhällets utveckling (Prop. 1999/00:79, s. 23-24).

4.4. Sammanfattande diskussion

Socialtjänsten har under de senaste 30 åren genomgått en epokgörande förändring. Från att ha varit starkt paternalistiskt präglad genomsyras den nu av frivillighet och delaktighet. Idag är tanken att socialtjänsten ska vara stöttande istället för tillrättavisande. Det är bland annat därför som SoL är utformad som en ramlag. En ramlag ökar flexibilitet som främjar delaktighet i besluten. Dock är problemet att samma ärende tolkas olika beroende på vilken handläggare som handhar ärendet. Socialtjänstens arbete kan således många gånger ses som inkonsekvent (Lind, 2012; Prop. 2000/01:80; Prop. 1996/97:124).

Personer med funktionsnedsättningar tillhör en mycket utsatt grupp människor som många gånger känner sig i underläge i kontakt med myndigheter. Intentionen med SoL och LSS var att säkra alla medborgares rätt till självbestämmande, även för de som har en funktionsnedsättning. Intentionen har på många sätt blivit verklighet, men det finns fortfarande mycket kvar att göra. Många brukare vittnar än idag om ett kontrollerande och respektlöst bemötande från myndighetspersoner och vårdpersonal. Detta är något som regeringen genom den nationella handlingsplanen för handikappolitiken försöker förändra (SOU 2008:77; Prop. 1999/00:79).

5. Metod

Detta kapitel behandlar den kvantitativa metoden. I kapitlet beskrivs hur urvalsprocessen gick till och hur variablerna operationaliserades. Vidare följer en redogörelse för hur enkäten utformades samt hur datainsamlingen gick till. Slutligen beskrivs analysmetoden som använts.

5.1. Kvantitativ metod

Det var inte ett helt självklart val att med en kvantitativ metod undersöka huruvida det finns faktorer på gruppbeståder som kan påverka utformandet av brukarnas självbestämmanderätt. Eftersom självbestämmande är ett relativt abstrakt begrepp tenderade vår diskussion i början av arbetsgången att förefalla kvalitativ. Dock såg vi att den tidigare forskningen var övervägande kvalitativ och att det kvantitativa tillvägagångssättet verkade vara ovanligt. Eftersom vi anser att båda metoderna behövs för att belysa olika aspekter av ett fenomen antog vi utmaning att göra en kvantitativ studie.

Den kvantitativa metoden utgår från positivismen och bygger på empiriska observationer. Empirismen menar att systematiska observationer är ett grundläggande inslag för att få kunskap. För att observationerna ska kunna ses som vetenskap krävs intersubjektivitet, vilket innebär att informationen ska tolkas på samma sätt oavsett vem som tolkar den (Sohlberg & Sohlberg, 2009, s. 65-67, 241-242). En kvantitativ metod lämpar sig bra om forskaren vill uttala sig om hur utbredda olika förhållanden och attityder är i en population samt för att mäta hur olika variabler fördelar sig i en grupp. Vill forskaren gå på djupet i en fråga och få en större förståelse kring en företeelse passar däremot ett kvalitativt förfaringsätt bättre (Eliasson, 2010, s. 27-30). Ahrne och Svensson (2011, s. 12) menar att den kvalitativa studien inte är ute efter att få mätbara resultat, utan snarare att belysa i vilka situationer ett fenomen uppstår. Vi vill med denna studie mäta en större grupp individer för att på så sätt få fram generaliserbara resultat. Därför är det kvantitativa tillvägagångssättet det mest lämpade.

Studien har sin grund i kritisk realism, vilket betyder att det finns en objektiv verklighet och att våra sinnen kan ge en sann bild av verkligheten. Den kritiska realismen betonar även vikten av att finna de bakomliggande mekanismerna, för att förstå vad som påverkar det som undersöks (Sohlberg & Sohlberg, 2009, s. 70, 145-146). Vi anser att den kvantitativa metoden är viktig för att kunna se vilka faktorer som kan påverka hur självbestämmanderätten utformas. Att synliggöra dessa faktorer är en nödvändig åtgärd för att kunna arbeta mot ett samhälle där alla individer känner delaktighet.

Den kvantitativa orsaksanalysen bygger i princip på den hypotetiskt-deduktiva metoden. Detta innebär att teorin och förförståelsen är verktyg som hjälper

forskaren att formulera påståenden som sedan prövas genom omsorgsfullt skrivna frågor till studiens informanter. Resultatet måste sedan betraktas i en samhällelig kontext eller kopplas till en teori för att slutsatser ska kunna dras (Djurfeldt, Larsson & Stjärnhagen, 2010, s. 140).

I denna studie undersöks hur personal på gruppboheter anser att självbestämmanderätten utformas. Det innebär således att det är personalens åsikter som resultaten baseras på. Samtidigt anser vi att resultaten skildrar en sann bild av verkligheten, den verklighet som personalen upplever. Möjligen skulle det blivit andra resultat om det istället var brukarna som utgjorde populationen.

5.2. Population och urval

Enligt Esaiasson, Gilljam, Oscarsson och Wängnerud (2012, s. 171) är det optimala att göra en totalundersökning. Många gånger finns det dock inte resurser för det och forskaren måste då göra ett urval. Ett korrekt genomfört slumpmässigt urval ger en god avspegling av populationen och resultatet kan därav med relativt stor säkerhet sägas gälla för alla individer. Ett slumpmässigt urval innebär att alla individer i populationen har en chans att komma med i urvalet (Dahmström, 2011, s. 265). Det urval som ger alla individer exakt lika stor chans att komma med, och således ger den största säkerheten, kallas obundet slumpmässigt urval (OSU). För att kunna göra ett OSU krävs en förteckning över alla individer i populationen. Om en sådan förteckning inte finns, kan det ibland vara lättare att hitta en förteckning över färdiga grupper som innefattar hela populationen. Efter det kan ett slumpmässigt urval dras från listan med grupper. Detta kallas grupp- eller klusterurval (Dahmström, 2011, s. 318-319; Eliasson, 2010, s. 48). Nackdelen med ett sådant urval är att den statistiska osäkerheten ökar eftersom chansen att få ett helt representativt individurval minskar. Dessutom går det inte att veta om de kluster som valts ut är över- eller underrepresenterade på något sätt (Esaiasson et al., 2012, s. 179).

Populationen som har undersökts i denna studie är schemalagd dagpersonal på kommunala gruppboheter för personer med funktionshinder i Norrköpings kommun. Eftersom vi på grund av olika aspekter (se etikdiskussion nedan) valt att personligen besöka alla gruppboheter för att samla in enkäterna fanns det ingen möjlighet att göra en totalundersökning. Av samma anledning, samt att det inte fanns någon komplett lista över alla som arbetar på kommunens gruppboheter, var inte heller OSU ett alternativ. Därför utfördes ett klusterurval. Urvalsramen hämtades från Norrköpings kommuns hemsida där en förteckning över samtliga kommunala gruppboheter i Norrköpings kommun finns (IBL 5).

Hela populationen bestod av 43 gruppbo­städer. Dessa skrevs in i SPSS där 21 slumpvis valdes ut till att ingå i stickprovet. Fyra gruppbo­städer tackade nej till att ingå i studien, vilket innebär att 17 gruppbo­städer besöktes. På de gruppbo­städer som tackade nej arbetade totalt 33 personer. På de gruppbo­städer som tackade ja till att vara med i studien arbetade sammanlagt 127 personer. Det var 84 stycken personer som var närvarande vid undersökningstillfället och alla svarade på enkäten. Det innebär att det totala bortfallet blev 76 individer.

5.3. Variabler och operationalisering

Det finns beroende och oberoende variabler. Oberoende variabler är faktorer som på något sätt förväntas påverka den beroende variabeln. Tanken med en statistisk undersökning är att se vad en variation hos den beroende variabeln kan bero på (Djurfeldt et al., 2010, s. 40; Sohlberg & Sohlberg, 2009, s. 141-143).

För att kunna genomföra en kvantitativ undersökning måste problemformuleringen konkretiseras och preciseras. Detta görs genom att operationalisera begreppen så att de blir mätbara. Att operationalisera abstrakta begrepp sker i flera steg. Ett första steg i processen är att forskaren måste bestämma vilka huvudsakliga faktorer som ingår i begreppet (Jacobsen, 2012, s. 186-187). Sohlberg & Sohlberg (2009, s. 142-143) menar även att forskaren måste klargöra vilken för­förståelse som finns kring fenomenet och från vilket perspektiv det studeras.

Syftet i denna studie är att undersöka hur självbestämmanderätten utformas på gruppbo­städer för personer med funktionsnedsättningar. Självbestämmande är således studiens beroende variabel. För att konkretisera självbestämmande lästes bland annat förarbeten till lagar, tidigare forskning om självbestämmande samt juridisk kurslitteratur. Utifrån det formulerades den definition som ligger till grund för studien (se avsnitt 1.4.1.).

Jacobsen (2012, s. 187-188) anser att den första konkretiseringen i operationaliseringsprocessen inte är tillräcklig. Oftast behöver begreppet brytas ner ytterligare. Genom att diskutera det dagliga arbetet på gruppbo­städer preciserade vi vad vi menar med självbestämmande. Detta tog sig uttryck i frågor angående olika delar i det dagliga arbetet.

Även de oberoende variablerna operationaliserades på samma sätt. Arbetslivserfarenhet operationaliserades till antal år inom vård och omsorg. Under utbildningsnivå angavs fyra olika nivåer informanterna kunde välja mellan. Faktorer på gruppbo­staden bröts ner till tre olika variabler. Den första variabeln var hur stor kunskap personalen upplever att de har om relevant lagstiftning. Den andra variabeln var om arbetsgivaren uppmuntrar till vidareutbildning och slutligen var den tredje variabeln i vilken utsträckning

viktiga frågor diskuteras på arbetsplatsen. För att göra variablerna om gruppbestånden mätbara bröts detta ner ytterligare i frågeformuläret. Informanterna skulle till exempel svara på frågor om ersättning i samband med vidareutbildning samt hur ofta de pratar om brukarnas självbestämmande på gruppbestånden. Vi frågade även cheferna om hur många som arbetar på enheten samt vilken grad av funktionsnedsättning brukarna har, för att även detta skulle kunna användas som bakomliggande variabler.

5.4. Enkätkonstruktion

5.4.1. Utformning av enkätfrågor

Utifrån studiens syfte och frågeställningar formulerades enkätfrågorna. För att inte leda informanterna i en viss riktning är det av stor vikt att frågorna hålls så neutrala och värderingsfria som möjligt. När attityder ska undersökas är det extra viktigt att undvika ledande frågor. Annat som bör undvikas är exempelvis prestigeladdade frågor, där det finns ett svar som informanten "bör" välja, negationer samt opreciserade frågor (Dahmström, 2011, s. 153-157). Detta har vi försökt tänka på i utformandet av enkäten. Särskilt betydelsefullt är det att informanterna inte uppfattar att undersökningen i första hand berör brukarnas självbestämmanderätt. Därför har vi arbetat särskilt med de frågor och svar som riskerar att bli prestigeladdade.

Enkäten är uppdelad i fem avsnitt. Det första avsnittet behandlar informanternas bakgrund. Den andra delen rör frågor om vidareutbildning och kunskap om relevant lagstiftning. I det tredje avsnittet behandlas arbetsplatsrelaterade frågor och i det fjärde tas frågor om arbetet med brukarna upp. Enkäten avslutas med fyra vinjettfrågor. Även cheferna fick besvara en kort enkät angående förhållanden på gruppbestånden. Frågorna utformades av två anledningar. Vissa av frågorna togs med för att representera en möjlig bakomliggande orsak till hur självbestämmanderätten utformas. Andra frågor togs med för att mäta självbestämmandet på gruppbestånderna. För att mäta informanternas åsikter användes olika metoder i enkäten. Förutom klassiska frågor med fasta svarsalternativ användes även attitydfrågor samt vinjettfrågor.

Jacobsen (2012, s. 198-199) menar att det är viktigt att överväga om en "mittenkategori" eller ett "vet ej-alternativ" ska tas med i svarsalternativen när attitydfrågor används. Fördelen med att ha det är att alla kanske inte har åsikter om allt. Då är det dumt att tvinga dem att välja sida. Nackdelen är att vissa kan välja mittenalternativet för att slippa ta ställning. I denna studie valde vi att inte ha mittenalternativ på grund av att vi inte ville riskera att informanterna väljer det för att göra det lätt för sig. Dessutom ansåg vi att de flesta med allra största sannolikhet har åsikter om detta eftersom frågorna är specifika för deras yrkesroll. Vi valde även att endast namnge ytterpolerna och att ha med sex stycken svarsrutor att välja mellan. På det sättet blir ruta tre och fyra mer

neutrala än om vi endast hade haft fyra rutor och “hoppet” mellan de båda mittenalternativen torde således upplevas som mindre.

Vinjetfrågor har sitt ursprung i att forskare började inse att vanliga frågeformulär inte var en optimal metod för att mäta attityder och synsätt, särskilt inte angående abstrakta koncept. Användandet av vinjetter kan därför vara ett värdefullt tillskott i en undersökning (Gould, 1996, s. 207; Hughes & Huby, 2002, s. 385). Vinjetter består av någon form av scenario som informanten ombeds ta ställning till. Fördelen med denna metod är att informanten distanseras från problemet och benägenheten att svara på ett socialt accepterat sätt minskar. Andra fördelar är att metoden är flexibel och således tillåter forskaren att utforma formuläret på ett unikt sätt. Det är också ett trevligt och lättsamt inslag i en enkät, som annars riskerar att bli tråkig (Hughes & Huby, 2002, s. 382-384; Schoenberg & Ravdal, 2000, s. 64). Frågan är dock hur väl en vinjett kan representera verkligheten och om den faktiskt kan generaliseras utanför sig själv (Gould, 1996, s. 211; Hughes & Huby, 2002, s. 385). Schoenberg & Ravdal (2000, s. 67) anser att det krävs erfarenhet och uppmärksamhet vid utformandet av vinjetter. Gould (1996, s. 211) ger exempel på sätt att öka validiteten. Forskare som gör vinjetter måste använda sig av litteratur eller fallstudier för att göra så bra scenarion som möjligt. Vidare måste svarsalternativen vara väl utformade och forskaren kan använda sig av en expertpanel som diskuterar vinjetterna.

I denna studie användes vinjetter som ett komplement till andra metoder. De är utformade som korta scenarier där en personal på en gruppbostad ställs inför ett dilemma. Efter dilemmat finns fyra handlingsalternativ. Informanten ombads kryssa för det alternativ som låg närmast det hon eller han tyckte att personalen i scenariot borde ha valt. Handlingsalternativen har försökt göras heltäckande och så neutrala som möjligt. För att skalan som användes i svarsalternativen inte skulle vara alltför tydlig placerades alternativen på olika sätt i de olika frågorna (bilaga 3, frågorna 32-35). Vi har båda arbetslivserfarenhet efter att ha arbetat på en gruppbostad för personer med funktionsnedsättningar under flertalet år och har använt oss av den erfarenheten vid utformandet av vinjetterna. Dessutom har etiska rådets diskussioner på Socialstyrelsens hemsida (IBL 1; IBL 2; IBL 6) samt delar av den tidigare forskningen (Giertz, 2012; Widerlund, 2007) varit till stor hjälp. Pilotundersökningen som utfördes gav ytterligare förbättringsförslag till formuleringarna.

5.4.2. Information till informanterna

En viktig del i enkäten är att försättsbladet där information ges till informanterna är tydligt och informativt. Dahmström (2011, s. 174) menar att ett väl utformat informationsbrev behandlar flera olika delar. Brevet bör bland annat innehålla syftet med studien. Jacobsen (2012, s. 33) skriver dock att syftet bör framställas

mer generellt än vad det egentligen är. Fullständig information kan leda till en försämring i reliabiliteten då informanterna möjligen anpassar svaren efter vad de tror förväntas av dem. Vi valde att utelämna begreppet "självbestämmande" helt från brevet. Anledningen till det är att det är ett laddat begrepp som hade kunnat styra studien alldeles för mycket. Därför har syftet i informationsbrevet utformats till att handla mer generellt om personalens arbetsförhållanden.

5.4.3. Pilotundersökningen

Det finns en svårighet i att förutse andra människors tolkningar av en enkät. För att undvika missförstånd och få så fullständiga svar som möjligt bör därför en pilotundersökning utföras på några individer som ingår i populationen (Dahmström, 2011, s. 172). Gruppen som utförde pilotundersökningen i denna studie bestod av fyra personer som arbetar på en privat gruppbostad för personer med psykiska funktionsnedsättningar. Även om syftet med denna studie är att se vad personal på kommunala gruppbostad svarar på enkäten ansåg vi att pilotundersökningen kunde utföras på en privat gruppbostad. Personalen arbetar med samma målgrupp och ställs inför samma problem som personal på kommunala gruppbostad. De behöver också förhålla sig till samma riktlinjer och lagar.

Varje deltagare i pilotundersökningen fick ett enkätformulär med tillhörande informationsbrev. De ombads att kritiskt läsa igenom frågeformuläret och informationsbrevet och markera vad de ansåg var otydligt eller på annat sätt svårt. Gruppen informerades även om att det inte var deras svar på frågorna som var avsikten med undersökningen utan deras synpunkter. När gruppen hade fyllt i enkäterna fördes en gemensam diskussion om studiens upplägg, vad som kunde förbättras eller på något annat sätt förtydligas. Gruppen upplystes om studiens verkliga syfte och fick därefter frågan om problemformuleringen bättre kunde tydliggöras genom andra frågor. Deras iakttagelser gav studien viktig information vilket ledde till viss omarbetning av enkätfrågorna. Enkäterna från pilotgruppen samlades aldrig in och kommer således inte att användas i studien.

5.4.4. Kodning av svaren

När allt datamaterial är insamlat måste enkätsvaren kodas om till siffror för att empirin ska kunna analyseras med hjälp av ett statistikprogram (Jacobsen 2012, s. 237). Kodningen i denna studie avsågs göras så enkel och lättförståelig som möjligt. På svaren som mätte ordinalvariabler kodades den lägsta nivån, exempelvis "helt oviktigt" eller "nej, aldrig", som 1 och sedan kodades resterande svarsalternativ med en ökande skala, exempelvis 1, 2, 3. På två av frågorna finns alternativet "vet ej". Detta svar kodades som 88. Bortfall på enstaka frågor kodades som 99.

Svarsalternativen till vinjettfrågorna graderades efter en skala huruvida personalen tog hänsyn till brukarens rätt till självbestämmande. Vinjettfrågornas

svarsalternativ utformades i en skala med samma faktiska innebörd och grad av självbestämmande. På så vis så kunde de kodas utifrån samma mall. De alternativ som hade låg grad av självbestämmande och hög grad av paternalism kodades som 1 och 2. De alternativ som tog mest hänsyn till brukaren vilja kodades som 3 och 4.

5.5. Datainsamling

Alla chefer vars gruppbestad fanns med i urvalet kontaktades via mejl med ett tillhörande informationsbrev (bilaga 1). I informationsbrevet stod att gruppbestaden blivit slumpmässigt utvald att delta i studien. Dessutom fanns en kort beskrivning av vilka vi var och studiens syfte. Vidare bad vi om tillåtelse att få besöka gruppbestaden men var tydliga med att deltagandet var helt frivilligt och att anonymitet garanterades. Responsen från de flesta chefer var positiv och våra almanackor fylldes rätt snart med inbokade besök. De chefer som inte svarat inom en och en halv vecka kontaktades via telefon.

Ett vanligt sätt att samla in data är att enkäterna hanteras via den traditionella postgången. En risk med denna typ av datainsamling är att förekomsten av ett bortfall är högt och att det inte finns någon kontroll över vem det är som faktiskt besvarar enkäten. Vid eventuella oklarheter finns inte heller den ansvariga närvarande för att förklara vad som menas. Detta kan resultera i att vissa frågor lämnas obesvarade. Fördelen med detta tillvägagångssätt är dock att informantens svar inte påverkas av utförarens närvaro (Dahmström, 2011, s. 84-88). En annan form av insamling är webbaserade enkätutskick. Undersökningar har visat att vana internetanvändare är mest benägna att svara på webbaserade enkätundersökningar. Fördelen är att det går att säkerställa rätt mottagare genom att begära verifikation. Dock är bortfallsrisken stor även med denna insamlingsmetod (Dahmström, 2011, s. 88-94).

Nyss beskrivna metodinsamlingar kändes inte aktuella för vår studie. En anledning till att vi inte valde att skicka ut postenkäter är att vi inte hade råd med ett högt bortfall. På grund av att vi inte kunde garantera vår målgrupps datorvana eller i vilken utsträckning de har mejladresser var heller aldrig den webbaserade metoden intressant. Dessutom ville vi göra personliga besök och närvara båda två för att representera studien. Då informanterna fått en fysisk presentation av oss tänkte vi att upplevelsen att kontakta oss vid ett senare tillfälle kunde kännas lättare. Besöket på gruppbestäderna innebar även att vi hade kontroll över enkäterna då dessa togs med när vi åkte därifrån. Dessutom fanns vi på plats för att kunna besvara eventuella frågor eller oklarheter, vilket torde minska frekvensen av obesvarade frågor.

5.6. Analysmetod

När enkäterna fyllts i kodades de in i IBM SPSS Statistics 20 enligt kodningsmallen (bilaga 3). Även frågorna cheferna svarade på kodades in (bilaga 4). Eftersom första delen av syftet i denna studie är deskriptiv användes univariata analyser till stor del. Den deskriptiva statistiken innebär att variationen hos en enskild variabel studeras. Sådana studier är explorativa och kan ligga till grund för analytiska studier (Djurfeldt et al., 2010, s. 39-40). För att göra tydliga diagram och tabeller användes Microsoft Excel.

För att se om det fanns något samband mellan förhållanden på gruppboväder och hur brukarnas självbestämmanderätt utformas enligt personalen användes korstabeller. Detta är en typ av bivariat analys som används när de variabler som undersöks är kvalitativa, det vill säga på nominal- eller ordinalnivå (Djurfeldt et al., 2010, s. 137, 141-142). I denna studie valdes en signifikansnivå på 5 %. För att se om sambanden var signifikanta användes Chi²-test och p-värde. Ett p-värde under 0,05 innebär att det bara är 5 % risk att ett resultat tolkas som signifikant, även fast det beror på slumpen (Djurfeldt et al., 2010, s. 213, 216; Eliasson, 2010, s. 111).

För att göra resultaten mer lättöverskådliga har flera av svarsalternativen lagts ihop. Exempelvis användes vid flera tillfällen en skala med sex svarsrutor. Dessa har lagts ihop till tre i resultatredovisningen, detta eftersom vår intention var att de två mittenalternativen skulle upplevas relativt neutrala. Således var det lämpligt att sammanföra dessa till en "mittenkategori". Bortfallen redovisas inte i siffror i diagrammen, men är enkelt att räkna ut eftersom varje stapel anger antalet ovan. Dessutom redovisas bortfallet alltid i den löpande texten som hör till diagrammet. Bortfallet räknas alltid in i de hela procentsatserna, vilket innebär att 100 % alltid är n=84.

6. Resultat och analys

I detta kapitel behandlas studiens resultat. Kapitlet är indelat i tre avsnitt. I den första delen beskrivs informanterna som deltagit i studien. Den andra delen behandlar vår första forskningsfråga, nämligen hur brukarnas självbestämmanderätt utformas på gruppboheter idag. I den tredje delen undersöks det om det finns några bakomliggande faktorer på gruppboheterna som påverkar hur brukarnas självbestämmande utformas. Det avsnittet ämnar således svara på den andra forskningsfrågan. För att undvika upprepningar har vi valt att analysera resultaten i samband med att de redovisas. Det andra avsnittet avslutas även med en generell analys.

6.1. Informanterna

Undersökningsgruppen bestod av schemalagd personal (n= 84) som arbetar på gruppboheter för personer med funktionsnedsättningar. Utav dessa var 82 % kvinnor (n=69) och 18 % män (n=15).

Tabell 1. Ålder	Antal	Procent
18-27 år	6	7,1
28-37 år	13	15,5
38-47 år	25	29,8
48-57 år	26	31,0
58-67 år	14	16,7
TOTALT	84	100,0

Tabell 1 visar att informanternas åldersfördelning var förhållandevis jämn. 60,8 % av informanterna (n=51) återfanns dock inom åldersintervallen 38-47 år och 48-57 år. Informanterna har överlag lång erfarenhet inom vård- och omsorgssektorn (tabell 2). Endast 13,1 % (n=11) hade arbetat fem år eller mindre inom sektorn. 49,9 % av informanterna (n=42) hade arbetat mellan sex och 20 år och 37 % (n=31) hade arbetat inom vård och omsorg mer än 20 år.

Tabell 2. Antal år inom vård och omsorg	Antal	Procent
Upp till 5 år	11	13,1
6-10 år	17	20,2
11-15 år	17	20,2
16-20 år	8	9,5
21-25 år	14	16,7
26-30 år	5	6,0
Mer än 30 år	12	14,3
TOTALT	84	100,0

De flesta av informanterna, 75 % (n=63), angav gymnasieutbildning som sin högsta avslutade utbildning. Utav dessa hade 46 personer gått någon form av vårdutbildning, sju personer hade gått barn och ungdom och resterande tio personer något annat. 19 % (n=16) av informanterna angav att de hade en högre utbildning än gymnasiet. 10,7 % (n=9) hade gått en kvalificerad yrkes- eller yrkeshögskoleutbildning med vård- eller behandlingsinriktning och 8,3 % (n=6) hade en högskole- eller universitetsutbildning. De flesta av informanterna med högskoleutbildning hade någon form av pedagogisk utbildning eller var utbildade arbetsterapeuter. Slutligen var det 4,8 % (n=4) av informanterna som endast hade en avslutat grundskoleutbildning. En person, 1,2 %, valde att avstå från att svara på frågan om utbildningsnivå.

6.2. Kartläggning

6.2.1. Personalens inflytande

Tabell 3 visar svarsfördelningen på frågan om hur stort inflytande informanterna ansåg att de hade över brukarnas dagliga livsföring. 63 % av personalen ansåg att de hade stort inflytande över brukarna, 31 % ansåg att de hade visst inflytande och endast 5 % ansåg att de hade litet inflytande över brukarna.

Tabell 3. Hur stort inflytande personalen har över brukarnas dagliga livsföring	Antal	Procent
Litet inflytande	4	4,8
Visst inflytande	26	31,0
Stort inflytande	53	63,1
Bortfall	1	1,2
TOTALT	84	100,0

Även den tidigare forskningen visar att personalen har stort inflytande över brukarnas dagliga livsföring och att personalens roll är central för hur brukarnas självbestämmanderätt utformas (Burton Smith et al., 2005, s. 234, Giertz, 2012, s. 214). Att personalen har insikt om att de har mycket inflytande i brukarnas liv kan visa på en självmedvetenhet som förhoppningsvis gör att informanterna reflekterar över på vilket sätt de påverkar brukarna. Det skulle i så fall kunna främja brukarnas självbestämmande. Vi kan emellertid inte dra några andra slutsatser av denna fråga än att personalen upplever att de har inflytande över brukarnas livsföring.

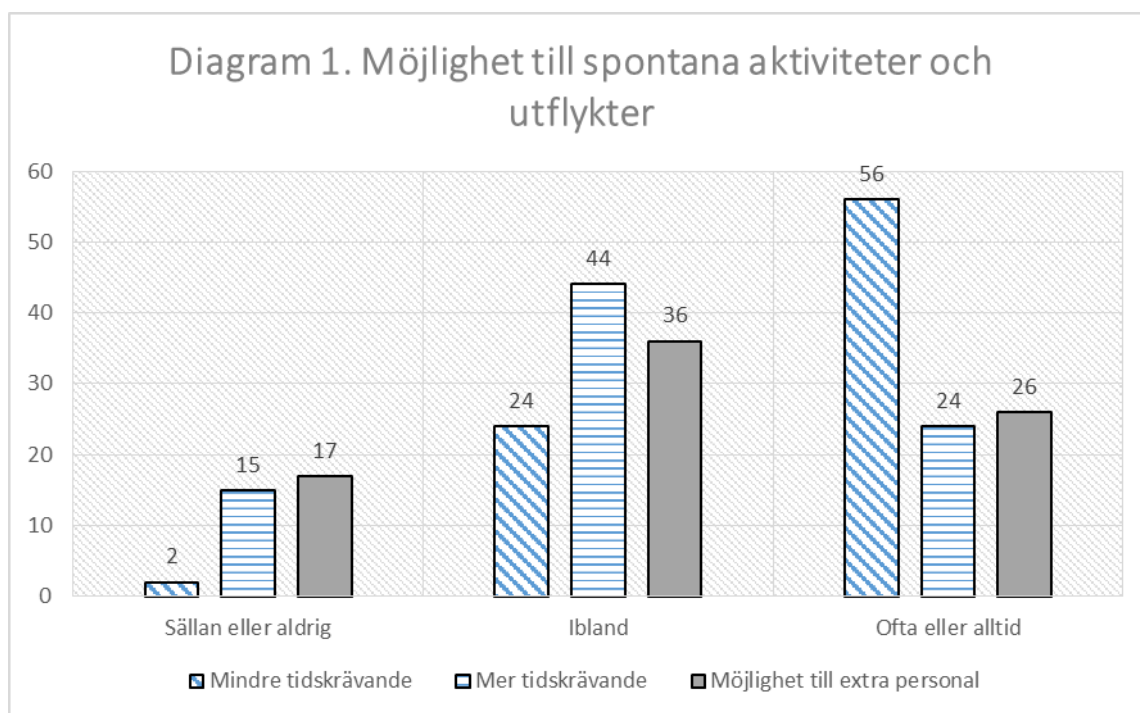
6.2.2. Hur ofta brukarnas idéer och önskemål togs tillvara på gruppboenden

Tabell 4 visar hur ofta brukarnas egna önskemål togs tillvara. Majoriteten (cirka 60 %) svarade att dessa ofta eller alltid togs tillvara, ungefär 30 % svarade att de togs tillvara ibland och endast 6 % svarade att brukarnas idéer och önskemål sällan eller aldrig togs tillvara.

Tabell 4. Hur ofta personalen ansåg att brukarnas idéer och önskemål togs tillvara	Antal	Procent
Sällan eller aldrig	5	6,0
Ibland	27	32,1
Ofta eller alltid	50	59,5
Bortfall	2	2,4
TOTALT	84	100,0

6.2.3. Brukarnas möjlighet till spontana aktiviteter, utflykter och resor

Diagram 1 beskriver hur informanterna svarade på de frågor som handlade om vilken möjlighet brukaren har för spontana aktiviteter eller längre planerade resor. Den första frågan (bilaga 3, fråga 25) berörde brukarens möjlighet för mindre tidskrävande spontana aktiviteter, exempelvis att spela spel eller ta en promenad tillsammans med någon ur personalgruppen. Den andra frågan (bilaga 3, fråga 26) handlade om möjligheten att spontant kunna åka iväg och fika eller handla något tillsammans med personal, det vill säga en mer tidskrävande aktivitet. Slutligen tillfrågades informanterna om möjligheten att ta in extra personal om någon brukare ville åka iväg under en längre tidsperiod (bilaga 3, fråga 27). Diagrammet är upplagt så att svarsalternativen står på den vågräta axeln och staplarnas mönster representerar vilken fråga stapeln gäller. Frågorna hade ett bortfall på två, en respektive fem informanter.

Som diagrammet visar ansåg 66,7 % (n=56) av personalen att det ofta eller alltid fanns utrymme för mindre tidskrävande spontana aktiviteter. 28,6 % (n=24) av

informanterna ansåg att det fanns tid ibland och endast 2,4 % (n=2) ansåg att det sällan eller aldrig fanns utrymme för mindre tidskrävande spontana aktiviteter.

På frågan om det på gruppboenden fanns utrymme för mer tidskrävande spontana aktiviteter svarade 28,6 % (n=24) av informanterna att det ofta eller alltid fanns det, 52,4 % (n=44) ansåg att det fanns utrymme för det ibland medan 17,7 % (n=15) ansåg att det sällan eller aldrig fanns det.

31 % (n=26) ansåg att det ofta eller alltid gick att ta in extra personal om en brukare skulle vilja åka iväg på en längre resa/utflykt, 42,9 % (n=36) ansåg att det gick att ta in extra personal ibland och 20,2 % (n=17) ansåg att det sällan eller aldrig gick att ta in extra personal.

Frågan om mindre tidskrävande aktiviteter är ställd i ”ni-form” (bilaga 3, fråga 25), det vill säga hur ofta det finns möjlighet för aktiviteter om brukaren frågar om *ni* till exempel kan spela spel. De allra flesta av informanterna ansåg att det ofta fanns tid och nästan alla andra ansåg att det fanns tid ibland. Det anser vi visar på en flexibilitet hos personalen som torde göra att brukarna har en hel del att säga till om vid små val i deras dagliga liv.

På frågorna om mer tidskrävande spontana aktiviteter och möjligheten att ta in extra personal om en brukare vill åka iväg på en längre utflykt var svarsfördelningen relativt lika. Cirka 30 % av informanterna ansåg att det ofta eller alltid gick att göra det, ungefär 20 % ansåg att det sällan eller aldrig gick att göra det medan övriga informanter som besvarade frågan ansåg att det gick ibland. Dessa två frågor var inte ställda i ”ni-form” utan var mer generella för att se vilka strukturella förutsättningar det fanns på gruppboenden.

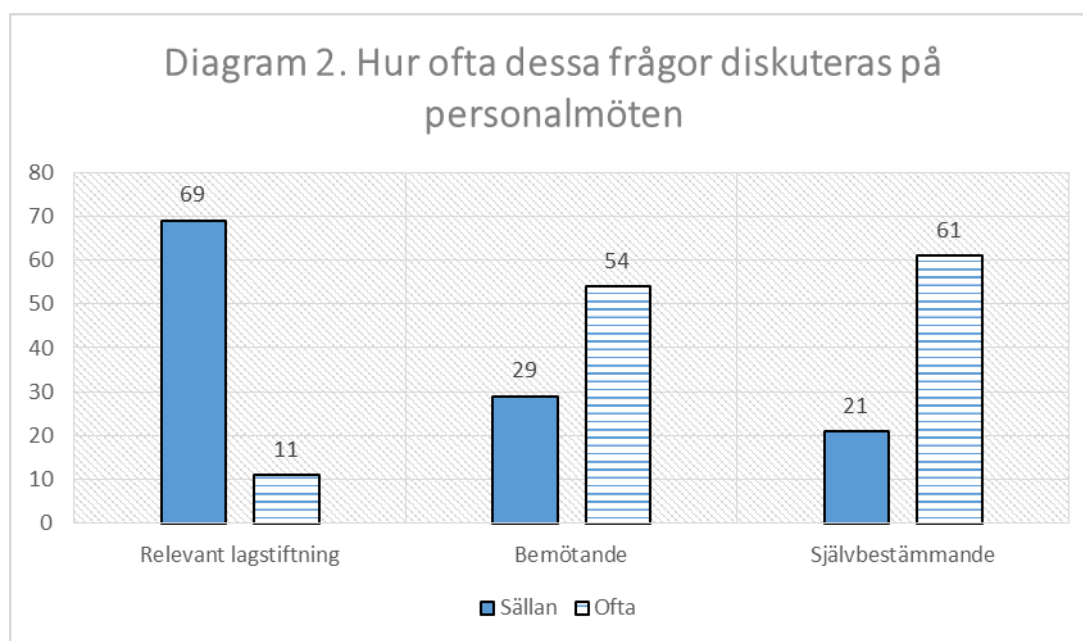
Dessa två frågor visar att brukarnas självbestämmanderätt många gånger begränsas på gruppboenden. En gruppboende ska enligt Lundgren och Thunved (2013, s. 535) täcka alla de stödbehov brukarna har. Frågan som uppstår är då om aktiviteter och resor ingår i det stödbehovet? Enligt Giertz (2012, s. 13-15) handlar självbestämmande om vilka möjligheter någon har att påverka sitt liv efter sina önskemål. Såklart finns vissa begränsningar för alla individers självbestämmande. I detta fall kan det exempelvis vara att all personal är upptagna med andra schemalagda aktiviteter och därför inte kan åka iväg just när brukaren vill det.

Att brukarna, enligt personalen, så sällan har möjlighet att åka iväg på längre utflykter eller resor begränsar däremot deras liv mer och på ett sätt som de flesta andra invånare i Sverige inte har. Det finns flera möjliga anledningar till att vi fått de resultaten. Den första förklaringen kan vara att det inte finns resurser till att ta in extra personal för att brukarna ska kunna åka iväg. Det är i så fall ett

strukturellt problem som kommunen och cheferna skulle behöva se över. En annan förklaring är att det faktiskt finns möjlighet att ta in extra personal men att personalen inte vet om att denna möjlighet finns. En tredje förklaring kan vara att vi ställt frågan på fel sätt. Om personalen till exempel kan utforma sina scheman efter verksamhetens behov kan det innebära att brukare kan åka på resor utan att ta in extra personal. I detta fall kan det hända att informanten svarar "aldrig" på frågan även fast brukarna faktiskt får resa så mycket som de vill och har råd med. I så fall är denna fråga missvisande och speglar inte det vi faktiskt ville ha svar på.

6.2.4. Hur ofta viktiga frågor tas upp på personalmöten

Diagram 2 visar hur ofta personalen ansåg att relevant lagstiftning, bemötande av brukarna samt självbestämmande diskuterades på personalmöten. Enkätfrågorna var uppdelade i fyra svarsalternativ och dessa har i diagrammet förts samman till två grupper, sällan och ofta. Frågorna hade ett bortfall på fyra, en respektive två informanter.

Majoriteten av informanterna, 64,3 % (n=54) respektive 72,6 % (n=61), ansåg att bemötande och självbestämmande diskuterades ofta på personalmöten. På frågan om relevant lagstiftning var fördelningen däremot omvänd. Endast 13,1 % (n=11) av personalen ansåg att lagstiftning diskuterades ofta på personalmöten.

Tabell 5. Kunskap om LSS	Antal	Procent
Liten kunskap	0	0,0
Viss kunskap	43	51,2
Stor kunskap	39	46,4
Bortfall	2	2,4
TOTALT	84	100,0

Ungefär hälften av informanterna ansåg att de hade stor kunskap om LSS medan resterande ansåg att de hade viss kunskap (tabell 5). Lite mindre än en fjärdedel av informanterna ansåg att de hade stor kunskap om SoL (tabell 6). 64,3 % ansåg att de hade viss kunskap, medan 9,5 % ansåg att de hade liten kunskap om SoL. Överlag ansåg personalen alltså att de hade god kunskap om LSS, och något mindre god kunskap om SoL.

Tabell 6. Kunskap om SoL	Antal	Procent
Liten kunskap	8	9,5
Viss kunskap	54	64,3
Stor kunskap	20	23,8
Bortfall	2	2,4
TOTALT	84	100,0

Personalen ansåg att de hade relativt god kunskap om lagstiftningen, men ansåg att den inte diskuterades ofta på personalmöten. En del av lagstiftningen är rätten till självbestämmande, vilket personalen ansåg att de diskuterade mycket ofta. Om det är som personalen angett i studien, att självbestämmanderätten diskuteras ofta, blir följden att relevant lagstiftning också diskuteras ofta. Därför väcks frågan hur det kommer sig att personalen inte tänker på självbestämmanderätten som en del av lagstiftningen.

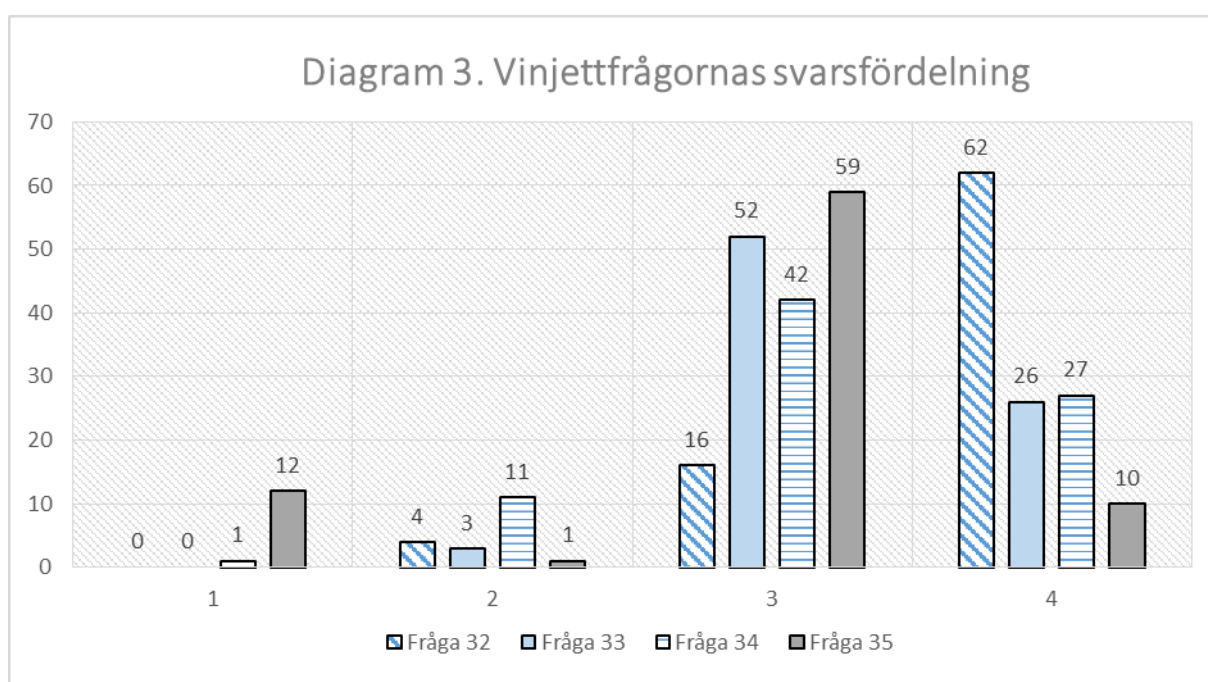
En förklaring går att finna i den nyinstitutionalistiska organisationsteorin. Scott menar att den regulativa pelaren är stark om det finns en tydlig lagstiftning som reglerar arbetet. Ger lagstiftningen istället ett stort tolkningsutrymme används lagen mer för att kollektivt tolka olika fenomen (Scott, 2008, 51-54). Inom vård- och omsorgssektorn finns det olika slags lagstiftning som kan tillämpas. Portalparagrafen i SoL är exempel på en målparagraf och det är i den paragrafen rätten till självbestämmande återfinns. En målparagraf har som syfte att visa vad arbetet ska sträva mot (Prop. 2000/01:80, s. 82). LSS är utformad på annat sätt, som en rättighetslag. Den är således mer precis i sin utformning och talar på ett tydligt sätt om vilken brukare som har rätt till vilken insats (Bäckman, 2012, s. 198). En förklaring till att informanterna inte uppfattade att de pratade om

lagstiftning när de diskuterade självbestämmande kan således vara att de tänkte på den starkare lagstiftningen när de fick frågan. Det leder till slutsatsen att organisationen vilar mer på den regulativa pelaren när det kommer till faktiska insatser som personalen är skyldiga att utföra, och mer på de andra två pelarna när det kommer till frågan om hur brukarnas självbestämmande bör utformas.

6.2.5. Vinjettfrågorna

Diagram 3 visar hur informanterna svarade på vinjettfrågorna (bilaga 3, fråga 32-35). Diagrammet är upplagt så att svarsalternativen (1-4) står på den vågräta axeln. Staplarna visar hur många personer som valde ett visst alternativ och mönstret och nyansen på stapeln anger vilken fråga den gäller. Frågorna hade ett bortfall på två eller tre informanter.

Som diagrammet visar valde de allra flesta svarsalternativ 3 eller 4. Frågorna var upplagda på likartat sätt. Svarsalternativ 1 och 2 främjade i mindre utsträckning brukarens självbestämmanderätt än svarsalternativ 3 och 4. Den tidigare forskningen visar att ett paternalistiskt förhållningssätt fortfarande präglar vård- och omsorgssektorn (Burton Smith et al., 2005, s. 234-235; Giertz, 2012, s. 29; Widerlund, 2007, s. 4). Detta framkommer även vid läsning av relevanta rättskällor. I den nationella handlingsplanen för handikappolitiken som togs fram vid millennieskiftet står det att brukarna ofta ses som vårdobjekt (Prop. 1999/00:79, s. 24). Även förarbetena till den lagstiftning som kommit de senaste 20 åren tar upp ovan nämnda problem (Fridström Montoya, 2012, s. 54-55; SOU 2008:77, s. 115).

Svaren på vinjettfrågorna skiljer sig alltså en hel del från bilden som framkommer i de källor studien tar avstamp ifrån. Detta kan ha flera olika

förklaringar. En förklaring skulle kunna vara att vinjetfrågorna är för grundläggande och således leder informanten att ange ett visst svar. Vi har dock arbetat noga med vinjetterna för att alla svarsalternativ skulle kunna vara möjliga handlingsalternativ och anser inte att de är ledande. Vi flyttade även runt svarsalternativen för att skalan inte skulle vara alldeles för tydlig. Dessutom är det, förutom på två av svarsalternativen, minst en person som valt alla handlingsalternativ. Följaktligen torde de flesta alternativ ha varit möjliga val. Med tanke på hur svaren var fördelade går det emellertid inte att bortse från möjligheten att frågorna var ledande.

En annan förklaring är att personalen vet vad som förväntas av dem och att deras svar speglar detta. När de sedan är i en situation med en brukare är det inte säkert att de faktiskt skulle handla på det sättet. Dessutom var det många informanter som påpekade att det spelar stor roll vem brukaren är och att svaren i vinjetfrågorna blev mer generellt hållna.

En tredje förklaring är att vård- och omsorgssektorn just nu är i en förändringsfas och att resultaten från vinjetterna i denna studie faktiskt speglar hur verkligheten ser ut. Det har sedan en tid tillbaka skett stora förändringar inom vård- och omsorgssektorn, från en starkt paternalistisk vård till att självbestämmande och delaktighet införlivats i arbetet (Prop. 1979/80:1, s. 210; Prop 1999/00:79, s. 11; Widerlund, 2007, 1-4). Denna studies resultat visar också att personalen anser att självbestämmande och bemötande av brukarna diskuteras ofta på personalmöten. Det skulle kunna tyda på en ökad medvetenhet hos personalen vilket leder till en strävan att låta brukarna bli mer delaktiga.

6.2.6. Analys

Trots att en omfattande förändring i socialtjänstlagen skedde redan på 1980-talet har det paternalistiska synsättet dröjt kvar i omsorgssektorn (Giertz, 2012, s. 217; Prop. 1979/80:1, s. 208, 210). Detta kan förklaras genom den nyinstitutionalistiska organisationsteorin. Scott menar att institutioner har en stark motståndskraft mot förändringar och att det kan dröja årtionden innan ett nytt arbetssätt införlivas (Scott, 2008, s. 48-49). Tidigare forskning visar på att brukarna många gånger inte fått vara delaktiga i beslut som gäller deras liv (Brunt och Rask, 2005, s. 265-273; Giertz, 2012, s. 213; Widerlund, 2007, s. 123-124). Denna studies resultat visar en annan bild än den tidigare forskningen. Personalen anser att brukarna till stor del är delaktiga och frågor som rör självbestämmanderätten diskuteras ofta. Anledningen till att dessa resultat skiljer sig så markant från tidigare forskning skulle kunna vara att en förändring sakta men säkert har växt fram, och att ett paradigmskifte nyligen har skett. Resultaten skulle kunna tyda på att personalen idag ser brukarna som subjekt snarare än objekt och att den paternalistiska synen är mer återhållsam idag.

Jacobsen (2012, s. 166) menar dock att det är vanligt i forskningssammanhang att informanten vill framställa sig på ett socialt accepterat sätt. Detta betyder att informanterna omedvetet svarar som de tror förväntas av dem och inte hur det faktiskt är. En annan förklaring till resultaten i denna studie kan alltså vara att det finns en medvetenhet i organisationen om hur verksamheten ska bedrivas, och att informanternas svar speglar det.

Informanternas svar följde samma mönster trots att undersökningen omfattade 17 stycken gruppbostad. Enligt nyinstitutionalismen har en organisation en tendens att utvecklas på samma sätt som andra organisationer i samma fält (Selznick, 1996, s. 273), vilket ger en förklaring till varför svaren var så likartade. Enligt Scott (2008, s. 54-56) finns det gemensamma normer och värderingar som har en stabiliserande inverkan på de sociala mönstren i organisationen. Detta skulle kunna tyda på att organisationen i denna studie vilar på den normativa pelaren.

Dock visade resultaten även att det på samma gruppbostad kunde finnas svar i graderingsskalans båda ytterpoler. Ett exempel är svaren på frågan om hur ofta bemötande diskuterades på personalmöten (bilaga 3, fråga 23). Det visade sig att det på samma gruppbostad kunde finnas en informant som svarade ”mer sällan” och en annan som svarade ”vid varje personalmöte”. Den kulturellt-kognitiva pelaren menar att organisationskulturen är med och skapar medlemmarnas kollektiva tankesätt, vilket leder till en gemensam ”själ”. Kulturella övertygelser kan dock inte klassas som konsekventa system och samma händelse kan tolkas på olika sätt beroende på vem det är som tolkar situationen. Vidare finns en rutinbundenhet som är starkt rotad i organisationen, vilket gör att gamla föreställningar lever kvar länge (DiMaggio & Powell, 1991, s. 22; Scott, 2008, s. 57-58). Att svaren ibland skiljde sig så markant åt anser vi kan visa på att organisationen i undersökningen även vilar på den kulturellt-kognitiva pelaren.

6.3. Vilka faktorer som påverkar utformandet av självbestämmanderätten

I denna studie användes korstabeller för att se om det fanns något som påverkade hur brukarnas självbestämmande utformas. I en korstabell kombineras svarsfördelningarna för två kvalitativa variabler, för att se om det finns något samband mellan variablerna (Djurfeldt et al., 2010, s. 142). I denna studie är de oberoende variablerna placerade i kolumnerna och den beroende i raderna. Djurfeldt et al. (2010, s. 216) menar att det inte är optimalt att använda Chi²-test om mer än 20 % av cellerna har en frekvens på mindre än fem observationer. Denna studies svarsfördelning var så pass ojämn att 33 % av cellerna i korstabellerna inte översteg fem observationer. Trots detta anser vi att det är motiverat att använda korstabeller då det ger en representation av

fördelningen vilket innebär att vi kan utföra procentsatsjämförelser. Dock måste läsaren ta detta i beaktning när resultatet granskas.

I enkäten fanns det flera frågor som var tänkta att mäta brukarnas självbestämmande, vilket alltså är den beroende variabeln. Vissa av frågorna har inte tagits med i studien alls eftersom det upptäcktes att dessa inte mätte det som avsågs. Utav de återstående har den frågan med mest relevans valts ut för att representera hur brukarnas självbestämmande utformas, nämligen frågan om hur ofta personalen ansåg att brukarnas idéer och önskemål togs tillvara på gruppboenden (bilaga 3, fråga 30). De tre oberoende variablerna som redovisas nedan har valts ut efter samma princip.

6.3.1. Gruppboendets målgrupp

Tabell 7 visar huruvida gruppboendets målgrupp påverkade om brukarnas idéer och önskemål togs tillvara på gruppboendet. I denna tabell är det ett bortfall på två personer.

Tabell 7.		Gruppboendets målgrupp		
		Lindrig till måttlig funktionsnedsättning	Måttlig till grav funktionsnedsättning	TOTALT
Hur ofta brukarnas idéer och önskemål togs tillvara på gruppboendet	Sällan eller aldrig	(2) 4,1 %	(3) 9,1 %	(5) 6,1 %
	Ibland	(14) 28,6 %	(13) 39,4 %	(27) 32,9 %
	Ofta eller alltid	(33) 67,3 %	(17) 51,5 %	(50) 61,0 %
TOTALT		(49) 100,0 %	(33) 100,0 %	(82) 100,0 %

Tabellen illustrerar ett litet samband mellan variablerna. På gruppboenden där brukarna hade lindrig till måttlig funktionsnedsättning svarade 4,1 % av informanterna att önskemål sällan eller aldrig togs tillvara, 28,6 % svarade ”ibland” medan 67,3 % svarade att önskemål ofta eller alltid togs tillvara. På gruppboenden där det bodde brukare med måttlig till grav funktionsnedsättning svarade 9,1 % ”sällan eller aldrig”, 39,4 % svarade att brukarnas önskemål togs tillvara ibland medan 51,5 % av informanterna svarade ”ofta eller alltid”.

Tendensen är alltså att personer som bor på gruppboenden med lindrig till måttlig funktionsnedsättning har större möjlighet att få sina idéer eller önskemål

tillvaratagna, än på en gruppbostad där brukarna har måttlig till grav funktionsnedsättning. Detta resultat har dock ett p-värde på 0,313. I tabell 7 är det alltså en risk på cirka 30 % att fördelningen är slumpmässig. Resultatet är således inte signifikant.

Olney (2001, s. 87-94) menar att individer med svåra funktionsnedsättningar ofta räknas som mindre kompetenta att själva bestämma över sina liv. Burton Smith et al. (2005, s. 234-235) har dessutom kommit fram till att graden av funktionsnedsättning hänger samman med möjligheten till självbestämmande. Vårt resultat, liksom den tidigare forskningen, visar att det finns en tendens att självbestämmanderätten inte förverkligas i lika stor utsträckning för personer med svårare funktionsnedsättningar.

6.3.2. Hur ofta självbestämmande diskuteras

Tabell 8 illustrerar huruvida frekvensen av att diskutera självbestämmanderätten påverkade om brukarnas idéer och önskemål togs tillvara på gruppbostad. I denna tabell är det ett bortfall på fyra personer.

Tabell 8.		Hur ofta självbestämmande diskuteras på personalmöten		TOTALT
		Sällan	Ofta	
Hur ofta brukarnas idéer och önskemål togs tillvara på gruppbostad	Sällan eller aldrig	(4) 19,0 %	(1) 1,7 %	(5) 6,2 %
	Ibland	(5) 23,8 %	(20) 33,9 %	(25) 31,2 %
	Ofta eller alltid	(12) 57,1 %	(38) 64,4 %	(50) 62,5 %
TOTALT		(21) 100,0 %	(59) 100,0 %	(80) 100,0 %

Tabellen visar att det finns ett samband mellan variablerna. Av de informanter som ansåg att de sällan diskuterade självbestämmande på personalmöten ansåg 19 % att brukarnas önskemål sällan togs tillvara. 23,8 % svarade ”ibland” på frågan och 57,1 % svarade att brukarnas önskemål ofta eller alltid tillvaratogs. Av de informanter som ansåg att självbestämmande ofta diskuterades svarade 1,7 % ”sällan eller aldrig”, 33,9 % ”ibland” och 64,4 % svarade ”ofta eller alltid”. P-värdet var 0,017 vilket innebär att resultatet är signifikant.

Resultaten visar att det finns ett samband mellan variablerna. Den största skillnaden är i den första raden, som visar att då självbestämmanderätten sällan

diskuterades togs brukarnas egna idéer sällan tillvara. Den personal som svarat att självbestämmande ofta diskuterades verkar i större utsträckning anse att brukarnas önskemål tillvaratas. Resultaten är inte så uppseendeväckande då medvetenheten om en viss fråga ökar ju mer den diskuteras. I förarbetet till SoL står det att de svårtolkade begreppen regelbundet bör diskuteras för att inte endast bli ”fina honnörord” utan även ha ett meningsfullt innehåll (Prop. 2000/01:80, s. 81).

6.3.3. Hur ofta brukarbemötande diskuteras

Tabell 9 illustrerar huruvida frekvensen av att diskutera brukarbemötande påverkade om brukarnas idéer och önskemål togs tillvara på gruppboenden. I denna tabell är det ett bortfall på två personer.

Tabell 9.		Hur ofta bemötande av brukarna diskuteras på personalmöten		TOTALT
		Sällan	Ofta	
Hur ofta brukarnas idéer och önskemål togs tillvara på gruppboenden	Sällan eller aldrig	(3) 10,7 %	(2) 3,7 %	(5) 6,1 %
	Ibland	(9) 32,1 %	(18) 33,3 %	(27) 32,9 %
	Ofta eller alltid	(16) 57,1 %	(34) 63,0 %	(50) 61,0 %
TOTALT		(28) 100,0 %	(54) 100,0 %	(82) 100,0 %

Tabellen visar på ett litet samband mellan variablerna. Av de informanter som svarade ”sällan” på frågan om hur ofta bemötande av brukarna diskuterades svarade 10,7 % att brukarnas idéer sällan eller aldrig togs tillvara på gruppboenden. 32,1 % ansåg att deras idéer tillvaratogs ibland och 57,1 % svarade ”ofta eller alltid”. Utav personalen som svarade ”ofta” ansåg 3,7 % att brukarnas idéer sällan eller aldrig togs tillvara på gruppboenden, 33,3 % ansåg att det togs tillvara ibland och 63 % ansåg att de ofta eller alltid togs tillvara. Dock är dessa resultat inte signifikanta då p-värdet är 0,450.

Denna tabell visar på en liknande tendens som i tabell 8, men med något jämnare fördelning. Resultaten visar alltså att utformandet av vården kan påverkas om frågor såsom självbestämmande och bemötande diskuteras ofta.

7. Diskussion

I texten som följer förs en metoddiskussion, där bortfallsanalys, generaliserbarhet samt validitet och reliabilitet tas upp. Sedan förs en etikdiskussion, där vetenskapsrådets etiska riktlinjer redogörs för och diskuteras i relation till denna studie. Resultatdiskussionen kopplar samman olika delar av resultatet för att ge en bättre bild över det som framkommit i studien. Slutligen ges även förslag till framtida forskning inom området.

7.1. Metoddiskussion

7.1.1. Bortfallsanalys

En studies trovärdighet hänger samman med bortfallsfrekvensen. Bortfallsfrekvensen är ett mått på hur många informanter som väljer att inte svara på enkäten. Det kan också vara ett mått på hur många informanter som väljer att avstå en viss fråga. Ett högt bortfall kan leda till att resultatet blir missvisande (Djurfeldt et al., 2010, s. 108). Eftersom vi besökte varje gruppbostad fann vi att antalet helt obesvarade enkäter var obefintligt. Det som dock stod utanför vår kontroll att påverka var personalfrånvaro såsom sjukdom eller dylikt. De informanter som av olika anledningar inte befann sig på arbetsplatsen vid undersökningstillfället söktes inte upp vid ett senare tillfälle. Detta beslut togs dels på grund av att de tidsmässiga ramarna inte tillät ytterligare besök och dels för att anonymiteten inte kunde garanteras om bortfallet endast bestod av en individ.

De frågor som användes i analysen hade som mest ett svarsbortfall på fem stycken personer. Frågor med ett större bortfall användes inte på grund av att generaliserbarheten och trovärdigheten minskar ju större antal personer det är som lämnar en enskild fråga obesvarad (Eliasson, 2010, s. 154-155). Bortfallet berodde antingen på att informanten lämnat frågan tom eller på att informanten kryssat i fler än ett svarsalternativ.

Av 21 stycken slumpvis utvalda gruppbostäder i Norrköpings kommun hade fyra gruppbostäder inte möjlighet att delta. Det arbetade totalt 160 personer på alla 21 gruppbostäder. Av dessa arbetade 33 stycken personer på de gruppbostäder som tackade nej till att delta i studien. På de 17 gruppbostäder som deltog var det ett bortfall på 43 personer. Bortfallet bestod endast av de informanter som inte var närvarande på arbetsplatsen under det aktuella undersökningstillfället. Således var det 84 personer som deltog i undersökningen.

Jacobsen (2012, s. 260) menar att en fara är om vissa informanter med speciella kunskaper väljer att inte svara på enkäten. Det kan leda till att bortfallet blir systematiskt och resultatet således blir missvisande. Vår förhoppning var

givetvis att det skulle vara ett högt deltagande. Trots att de som var frånvarande var viktiga informationsbärare bedömde vi inte att de hade speciella gemensamma kunskaper. Därav är heller inte resultatet systematiskt snedfördelat. Även fast bortfallet var relativt högt anser vi inte att studiens resultat påverkats av det, detta eftersom det inte var ett systematiskt snedfördelat bortfall och att alla närvarande informanter besvarade enkäten.

7.1.2. Generaliserbarhet

Med generaliserbarhet menas hur väl en studie kan överföras i andra liknande sammanhang. Oavsett vilken metod som används för att samla in empirin är kravet att den är giltig och relevant samt trovärdig och tillförlitlig. Studier som har tidsmässiga ramar att hålla sig inom får ofta nöja sig med att undersöka ett fåtal enheter. Detta aktualiserar frågan om huruvida studien är generaliserbar (Jacobsen, 2012, s. 21, 69). Studien har utförts med stor noggrannhet och transparens och är inte systematiskt snedfördelat. Därför anser vi att resultaten kan överföras på andra kommunala gruppbestäder inom Norrköpings kommun.

7.1.3. Validitet och reliabilitet

Med validitet menas hur väl studien lyckas mäta och överföra problemformulering till mätbara frågor, alltså i vilken utsträckning frågorna ger svar på studiens syfte. Genom en noggrant genomförd operationalisering minskar risken att studien uppvisar systematiska fel. Reliabilitet anger studiens tillförlitlighet och syftar ofta till replikerbarhet. Om två på varandra följande undersökningar visar samma resultat är reliabiliteten hög. Reliabilitet innefattar också hur väl studien lyckas mäta det som ska mätas (Djurfeldt et al., 2010, s. 104-105). Eftersom denna studies resultat skiljer sig mycket från den tidigare forskningen inom samma område kan det tyda på att studien har låg reliabilitet.

Vår studies reliabilitet kan ha påverkats genom att vi muntligt informerade informanterna på gruppbestäderna om studiens syfte och hur enkäten var strukturerad. Trots att vi i förväg repeterat och antecknat vad var och en av oss skulle säga kan informationen ha sagts på olika sätt, genom skiftande betoningar eller annat språkligt förfaringssätt. Dessutom ställde informanterna olika slags frågor, vilket medförde att informationen varierade på de olika gruppbestäderna.

Vi är medvetna om att vår närvaro kan ha haft en viss effekt på hur informanterna svarade. Genom att hålla oss i bakgrunden försökte vi minska den risken. Dessutom bad vi chefen att inte vara i samma rum eftersom vi inte vet vilken relation chefen har med personalen och hur det i sin tur kan påverka deras svar. Under våra besök på gruppbestäderna noterade vi att en del personer tog längre tid på sig än övriga att besvara enkäten. Ibland hände det att vissa som var klara småpratade eller reste sig för att göra annat. Detta kan ha orsakat en stress hos de som inte var klara vilket kan ha påverkat hur de fyllde i enkäten. Vi

var dock tydliga med att informanterna med fördel fick sprida ut sig för att få ro att fylla i formuläret.

För att en analys ska vara vetenskapligt hållbar krävs intersubjektivitet. I kvantitativ forskning har alltså forskaren ingen avgörande roll, utan ska kunna bytas ut utan att påverka resultatet (Sohlberg & Sohlberg, 2009, s. 67, 98). Enligt Jacobsen underlättas informationssökandet av förkunskaper, som till exempel kan bestå av informella strukturer eller vilket språkbruk som används. Å andra sidan skriver Jacobsen att tidigare kunskap kan utgöra en nackdel då det kan vara svårt att distansera sig från forskningsfältet. Det kan också finnas vissa ställningstaganden eller starka åsikter som färgar studien (Jacobsen, 2012, s. 22-23). Eftersom vi har många års erfarenhet av arbete inom vård och omsorg kan det finnas en risk att vi inte är helt onyanserade när vi tolkar empirin. Eftersom vi är medvetna om den risken och fortlöpande för en diskussion kring detta anser vi att analysen trots allt har intersubjektivitet. Dessutom ser vi vår arbetslivserfarenhet som en styrka eftersom den var en god hjälp då vi utformade enkätfrågorna. Vår kunskap inom vård och omsorg bekräftades även i den tidigare forskningen samt i relevanta rättskällor.

Operationaliseringen är viktig för att undvika validitets- och reliabilitetsproblem. Det finns som vi tidigare nämnt ingen tydlig definition på självbestämmanderätten i lagtexten för personer med funktionsnedsättningar. Detta innebar att vi ställdes inför en utmaning att bryta ner detta begrepp till mätbara frågor. Djurfeldt et al. (2010, s. 105) menar att om frågorna har brist på verklighetsförankring eller är otydliga är det en bidragande orsak till mätfel. För att förhindra detta genomfördes en pilotundersökning där gruppen ombads att vara kritiska till frågornas utformning. Trots detta upplevde många informanter vissa frågor som otydliga, vilket framkom av de muntliga frågor som informanterna ställde. Detta hade möjligen kunnat förhindras om ytterligare en pilotundersökning utfördes. Dock anser vi att operationaliseringen av begreppen och utformandet av enkäten har utförts med stor noggrannhet. Att informanterna missförstod några av våra frågor ger oss inte skäl att tro att validiteten har påverkats i negativ riktning.

7.1.4. Svagheter i studien

En svaghet i analysen är den uppdelning som görs mellan målgrupp. Då måttlig funktionsnedsättning finns med i båda kategorierna kan det tolkas som en otydlighet. Eftersom det i praktiken inte går att göra en strikt uppdelning mellan målgrupperna var det svårt att göra på ett annat sätt i studien. Cheferna själva angav ibland målgruppen lätt till måttlig respektive måttlig till grav. Eftersom det endast var en gruppbestad som kategoriserades som måttlig var det inte rimligt att ha det som egen kategori. Den placerades därför i gruppen lätt till måttlig. Det innebär att kategorin lätt till måttlig innefattar relativt

högfungerande brukare, medan kategorin måttlig till grav innefattar brukare med ett större omvårdnadsbehov.

Resultatet blev väldigt snedfördelat, vilket medförde svårigheter när bakomliggande faktorer skulle undersökas. På grund av det ligger fokus för denna studie på den deskriptiva delen och de flesta analyser utgår från den.

I efterhand kan vi se vissa brister i enkätformuläret. Då självbestämmande är ett abstrakt begrepp var det i början svårt att konkretisera exakt vad syftet med studien var. Detta visade sig genom att enkäten blev lite osammanhängande. Vissa frågor tenderade att vara mer subjektiva medan andra behandlade organisatoriska sakförhållanden. Vi anser emellertid inte att detta har påverkat studien negativt, då vi i efterhand har varit strikta med att endast ta med frågor som är relevanta för syftet. Det negativa med att vi inte hade samma tydlighet från början är dock att informanterna var tvungna att besvara onödiga frågor, och att det alltså tog mer tid i anspråk än vad som var nödvändigt.

7.2. Etikdiskussion

Vetenskapsrådet (2002, s. 6) menar att det finns fyra grundläggande etiska krav angående hur forskningen ska bedrivas, nämligen informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet.

Informationskravet innebär att forskaren ska informera informanterna om syftet med studien samt på vilka villkor de deltar i undersökningen. Dessutom ska forskaren tydliggöra att medverkan sker frivilligt och att informanten när som helst och utan att behöva uppge någon anledning kan avbryta sin medverkan (Jacobsen, 2012, s. 32-33; Vetenskapsrådet, 2002, s. 6-7). Vi var noga med att upplysa om att deltagandet var helt frivilligt och att de kunde lämna in enkäten tom om de inte ville delta. Eftersom vi personligen närvarade när enkäten fylldes i kunde informanterna ställa alla frågor de hade och på så vis få den information de kände att de behövde.

Samtyckeskravet innebär att informanten har rätt att bestämma över sin medverkan. Vid enkätundersökningar kan det individuella samtycket samlas in i samband med att enkäten lämnas in (Vetenskapsrådet, 2002, s. 9). Informanterna fick både muntlig och skriftlig information om att deltagandet skedde helt utan tvång och att de när som helst fick avbryta sin medverkan. Om de valde att lämna in enkäten ifylld gav de samtycke till sitt deltagande.

Jacobsen (2012, s. 34-36) menar att skydd av privatlivet handlar om hur känslig informationen som samlas in är, hur privat den är samt hur stor möjlighet det är att identifiera enskilda personer. Under denna punkt hamnar konfidentialitetskravet. Vetenskapsrådet (2002 s. 12) anser att

konfidentialitetskravet är nära förknippat med sekretess. I denna studie är åldersfrågans svarsalternativ indelad i färdiga åldersintervaller. Dahmström menar att det är olämpligt att ha färdiga åldersintervaller. Risken är då att de flesta informanter hamnar i samma grupp vilket försvårar en analys (Dahmström, 2011, s. 161). Personalgrupperna på gruppbestäderna är små. Om de var tvungna att ange exakt ålder skulle de därför kunna uppleva att svaren kunde spåras tillbaka till dem. För att trygga informanternas anonymitet valde vi därför att inte ställa åldersfrågan som en öppen fråga.

En fråga som var mer känslig än förväntat var frågan om kön, vilket var något som vi borde ha förutsett. Inom denna bransch dominerar kvinnlig arbetskraft, vilket innebar att det på några arbetsplatser endast fanns en man. Detta ledde till att vi, vid kodning av enkäterna, visste vad den manliga informanten svarat och således var de inte anonyma inför oss. Vi var dock noga med att påpeka att det endast är vi två som läser enkäterna och att vi inte skulle göra jämförelser mellan män och kvinnor om gruppen med män blev för liten. I och med det tror vi att de kunde känna sig fria att svara ärligt på enkäten.

Det finns alltid en risk att någon kan ta illa upp av en fråga, till exempel för att personen mår dåligt eller för att frågorna behandlar ett extra känsligt område. Innan enkäterna delades ut bedömdes den risken som liten eftersom frågorna skulle röra informanternas arbetsliv. Ambitionen var att formulera frågorna så neutralt som möjligt. Trots detta kan vi omöjligt veta hur frågorna påverkar informanterna. Därför var vi noga med att säga att de fick hoppa över frågor som de inte ville svara på, eller lämna in enkäten blank.

Det sista kravet är nyttjandekravet. Det innebär exempelvis att empirin inte får användas till något annat än studien, att den ska presenteras på ett begripligt sätt samt att det ska finnas en ärlighet i analysen (Jacobsen, 2012, s. 37; Vetenskapsrådet, 2002, s.14). Vi kommer inte att ge de ifyllda enkäterna till någon annan eller använda dem till något annat än denna studie. Vid analysen är vår ambition att vara så neutrala och värderingsfria som möjligt. Alla människor har olika förförståelse och det finns alltid en risk att projicera egna värderingar i en studie. Ett sätt att motverka detta är att ha transparens i studien och noga beskriva tillvägagångssättet. Detta anser vi att vi gör. Dessutom gjordes all analys tillsammans och vi diskuterade allt vi kom fram till noga.

7.3. Resultatdiskussion

Personer med funktionsnedsättning har gjort en omfattande resa genom historien. Från att ha varit undagömda från samhället räknas de idag som individer med samma lagliga rättigheter och skyldigheter som alla medborgare. Trots detta visar forskning som denna studie tar avstamp ifrån att vård och omsorg ofta har paternalistiska inslag där brukaren många gånger ses som

omsorgsobjekt snarare än subjekt (Burton Smith et al., 2005, s. 234; Giertz, 2012, s. 217). Detta visar att det är viktigt med fortsatt forskning inom området och att det har stor relevans för utvecklingen av det sociala arbetet.

Frågeställningarna som ligger till grund för denna studie är:

- Hur utformas brukarnas självbestämmande på gruppbostad?
- Finns det förhållanden på gruppbostäderna som påverkar utformandet av brukarnas självbestämmanderätt?

Fridström Montoya (2012, s. 49-50) menar att SoL ska tolkas målrationalt eftersom det är en ramlag. På grund av att lagen lämnar ett tolkningsutrymme över hur målen ska nås kan det resultera i att lagen tolkas på olika sätt av olika utförare. Dessutom menar Giertz att det finns en osäkerhet kring begreppet självbestämmande, vilket kan bero på att begreppet inte är tydligt definierat i svensk lag (Giertz, 2012, s. 14). Resultaten i denna studie visar att informanterna tolkar lagen på olika sätt. På frågan om hur ofta relevant lagstiftning diskuteras på personalmöten kunde till exempel samma personalgrupp ge helt olika svar. Detta anser vi tyder på en okunskap kring lagens betydelse men också på att lagen kan tolkas olika.

Överlag ansåg personalen att de hade god kunskap om både LSS och SoL. Dock ansåg de inte att lagstiftning diskuterades ofta på personalmöten. Det som informanterna däremot ansåg diskuterades flitigt var självbestämmande och brukarbemötande. Detta resultat är intressant eftersom självbestämmande är grundläggande i lagstiftningen. En förklaring till varför personalen inte ansåg att de diskuterade lagstiftning när de pratade om självbestämmande kan vara att de tänkte på de starkare lagstiftningarna de ska följa, exempelvis LSS, och inte de mer målinriktade delarna i SoL. Enligt Scott (2008, s. 51-54) är den regulativa pelaren stark om det finns en tydlig lagstiftning som reglerar arbetet. I frågor om självbestämmande och delaktighet är lagstiftningen mer generellt skrivna vilket leder till att organisationen vilar mer på den normativa och den kulturellt-kognitiva pelaren i frågan om hur brukarnas självbestämmande bör utformas.

Den normativa pelaren bygger på att det finns vissa värderingar och handlingssätt som genomsyrar organisationen. Vilka handlingsalternativ som används beror på vad som är socialt accepterat. Normer har en stabiliserande inverkan på organisationer. Den kulturellt-kognitiva pelaren bygger på en rutinbundenhet som har formats under lång tid. Även inom denna pelare finns vissa handlingsalternativ som ses som korrekta och det är svårt att förändra gamla mönster. Det kulturellt-kognitiva synsättet påpekar också att det är den personliga upplevelsen av saker som händer i omvärlden som påverkar människors handlande (DiMaggio & Powell, 1991, s. 27-28; Scott, 2008, s. 54-

59; Selznick, 1996, s. 274). Eftersom frågorna om självbestämmande och delaktighet vilar mer på dessa pelare är värderingar och arbetssätt starkt rotade i organisationen. Förändringsarbete tar således lång tid. Resultaten i denna studie ger en mer positiv bild av hur självbestämmanderätten utformas än vad som framkommit i den tidigare forskningen. En förklaring till det kan vara att utvecklingen tidigare har gått långsamt men på senare år fått genomslag. Empirin till den tidigare forskningen samlades även in några år innan publicering, vilket innebär att den senast insamlade empirin är över fem år gammal. Om självbestämmande och delaktighet fått genomslagskraft de senaste fem åren skulle det kunna innebära att förändringen inte syntes i den tidigare forskningen, men att förändringen är synlig idag.

Utifrån nyinstitutionalismen förväntade vi oss likartade svar från informanterna, vilket vi också fick. Teorin förklarar likheter mellan organisationer genom att studera organisatoriska fält. Organisationer i samma fält tenderar att utveckla liknande mönster samt hållbara sociala strukturer. Enligt den normativa pelaren förstärker strukturerna vissa handlingsalternativ. Medlemmarna i organisationen väljer dessa handlingsalternativ för att uppnå en känsla av stolthet. Den kulturellt-kognitiva pelaren ger en annan förklaring till hur det kommer sig att medlemmar i en organisation handlar efter samma mönster. Det förklaras genom att det finns mallar som visar på vissa möjliga beteenden. Medlemmarna väljer ett visst beteende för att känna sig kompetenta (Scott, 2008, s. 48, 54-59; Selznick, 1996, s. 273). Detta ger en förklaring till varför informanternas svar tenderade att följa samma riktning. Även relativt nyanställda gav likartade svar. Detta kan tolkas som att de snabbt blev en del av de etablerade mönstren, vilket tyder på att strukturen är djupt rotad i organisationerna.

En orsak till förändringen i arbetssätten på gruppbestäderna kan vara att allmänheten har en helt annan medvetenhet kring begreppet självbestämmande idag. Olika intresseorganisationer, bland annat Handisam, har på olika sätt medverkat i media för att belysa de rättigheter personer med funktionsnedsättningar har (Handisam, 2013, s. 6-8). Den ökande medvetenheten kan således influera personer i organisationen vilket kan leda till en förändring. Denna studie visar att brukarnas idéer och önskemål oftare tas tillvara om en personalgrupp diskuterar självbestämmande och bemötande ofta, än om diskussionen uteblir. Därför är det viktigt att personalgrupper regelbundet för upp dessa frågor på agendan.

Både bemötande och självbestämmande diskuterades ofta bland personalen på gruppbestäderna. Vi tänker att diskussioner i personalgruppen kan leda till att självbestämmande i större utsträckning uppmärksammas och att personalen då reflekterar över sitt arbetssätt. Detta torde i längden leda till en ökad medvetenhet om delaktighet och vad som kan göras för att öka brukarnas

möjlighet till självbestämmande. Frågan handlade dessutom om hur ofta detta talas om på personalmöten, vilket innebär att diskussionen sker när chefen är med i rummet. Cheferna har ett större ansvar att följa med i samhällsdebatten inom sitt område och bör föra detta vidare på arbetsplatserna. Det borde innebära att hon eller han kan ”rätta till” arbetsätt som inskränker självbestämmanderätten alltför mycket.

Det finns emellertid många faktorer som påverkar. Chefen kan till exempel själv ha ett mer paternalistiskt arbetsätt vilket genomsyrar organisationen. En annan faktor skulle kunna vara att relationen mellan chefen och de anställda inte är så pass bra att de anställda lyssnar på chefen. Därför säger dessa svar inte någonting om hur brukarnas självbestämmande faktiskt utformas på gruppbostäderna. Dock visar de på att personalen har en medvetenhet i dessa frågor.

Majoriteten av informanterna svarade att de hade stort inflytande över brukarnas dagliga livsföring. Det i sig säger ingenting om på vilket sätt brukarnas självbestämmanderätt utformas. Om personalen är lyhörd och uppmärksam kan brukaren i hög grad vara delaktig, medan ett paternalistiskt förhållningssätt antagligen inskränker brukarens självbestämmande. Därför anser vi att det är positivt att majoriteten av informanterna har svarat att brukarnas idéer och önskemål ofta eller alltid tas tillvara på gruppbostäderna. Detta borde rimligtvis betyda en hög grad av självbestämmande på gruppbostäder idag. Ett glädjande resultat i sammanhanget är att majoriteten av personalen ansåg att det ofta eller alltid fanns utrymme för mindre tidskrävande aktiviteter på gruppboستaden. Det innebär att brukarna ofta har möjlighet att påverka sin dagliga aktivitet. Även vinjetfrågornas svarsfördelning illustrerar att personalen arbetar för att brukarna ska bli mer delaktiga.

Å andra sidan visar några frågor på en mindre positiv bild. På frågan om brukarna har möjlighet till mer tidskrävande aktiviteter samt frågan om det går att ta in extra personal om en brukare vill resa svarade endast 28,6 % respektive 31 % att det ofta eller alltid gick att göra det. Detta skulle kunna innebära en inskränkning i självbestämmanderätten men kan också ha andra bakomliggande förklaringar. Widerlund (2007, s. 123-124) har till exempel sett att det fanns brister i kommunikationen mellan olika vårdaktörer som gjorde att brukarna inte hade möjlighet att bestämma över sina aktiviteter.

Studiens resultat visar att det fanns ett litet samband mellan variablerna ”gruppboستadens målgrupp” och ”hur ofta brukarnas idéer och önskemål tas tillvara på gruppboستaden”. Svarstendensen visar att brukare på gruppboستäder med lindrig till måttlig funktionsnedsättning har större möjlighet att få sina idéer tillvaratagna, än brukare på gruppboستäder där målgruppen är måttlig till grav.

Liknande resultat har framkommit i tidigare studier. Burton Smith et al. (2005, s. 226-235) har visat att personer med högre grad av funktionsnedsättning har sämre möjlighet till självbestämmande och delaktighet än personer med lättare funktionsnedsättningar. En anledning till det tror vi kan vara att personer i brukarens omgivning har svårare att uppfatta vad brukaren vill om funktionsnedsättningen är svårare.

Dock skriver Olney (2001, s. 87-94) att även personer med grava funktionsnedsättningar kan uttrycka sin vilja, exempelvis med hjälp av olika ljud eller uttryck. Vidare menar Olney att svårt funktionsnedsatta personer anses som mindre lämpade att göra egna val. Detta skulle således kunna vara ytterligare en anledning till skillnaden mellan de olika målgrupperna. I förarbetet till 1982 års socialtjänstlag diskuteras vikten av att arbetet måste anpassas efter brukarens situation. Det betonas att vården bör ske i samarbete med brukaren utan paternalistisk underton (Prop. 1979/80:1, s. 210-211). Trots att lagens intention alltså är att alla ska ha samma rätt till självbestämmande (Prop. 1999/00:79, s. 24) visar våra resultat att graden av funktionsnedsättning påverkar hur delaktig brukaren tillåts vara.

Sammanfattningsvis är resultaten i denna studie positiva. Resultaten skiljer sig från den tidigare forskningen inom området. Som vi tidigare nämnt kan detta bero på att en stor förändring har skett de senaste åren och att kunskapen om delaktighet ökat inom vård- och omsorgssektorn. Det skulle å andra sidan också kunna bero på att informanterna vet vad som förväntas av dem, och att deras svar speglar det. Detta säger Jacobsen (2012, s. 166) är vanligt i forskningssammanhang eftersom informanten undermedvetet vill framstå på ett socialt accepterat sätt i den kontext denne befinner sig. En tredje förklaring kan vara att personalen anser att brukarna har möjlighet till delaktighet och självbestämmande, men att det hade blivit andra resultat om studien utförts på ett annat sätt. Olika grupper kan uppfatta situationer på olika sätt. Detta visade sig i Brunts och Rasks (2005, s. 265-273) studie. De samlade in svar från både patienter och personal och resultaten visade att det fanns en skillnad mellan hur grupperna hade svarat. Även om båda grupperna skattade självbestämmande lågt, skattades det lägre hos patienterna än hos personalen. Detta skulle kunna innebära att resultaten i vår studie inte hade varit lika positiva om det var brukarna som svarade på enkäten.

Resultaten visar att arbetet med självbestämmande har kommit långt. Brukarna får i stor utsträckning vara delaktiga i beslut som rör de själva. Något som är viktigt att komma ihåg i sammanhanget är att självbestämmanderätten inte är gränslös. Alla människor har begränsat handlingsutrymme, då alla förhåller sig till lagar, normer och allmänna värderingar (Giertz, 2012, s. 13-14). Bransford menar dessutom att paternalism i vissa fall inte behöver vara något dåligt, och

att socialarbetare ibland måste fokusera på en individs svagheter för att ge personen bästa möjliga vård (Bransford, 2011, s. 33-41). Å andra sidan arbetar den svenska vård- och omsorgssektorn aktivt för att komma bort från den paternalistiska synen (Prop. 1979/80:1, s. 210). Den synen som Bransford lyfter fram skulle kunna motverka det. Alla människor har förmågan att själva bestämma över sina liv och självbestämmande borde således vara ett självklart inslag på gruppbostäder idag.

7.4. Förslag till framtida forskning

Fortsatt forskning inom vård och omsorg är av största vikt då personer med funktionsnedsättningar ofta är resurssvaga och har svårt att göra sin röst hörd. Hur dessa människors position i samhället ska stärkas bör därför genomsyra hela samhällsdebatten.

I denna studie har tonvikten legat på den deskriptiva delen. Denna studie kan således ses som en explorativ studie som kan ligga till grund för framtida forskning. Det vi fann i vår studie var bland annat att personalen på gruppbostäderna tolkade relevant lagstiftning olika. Vårt förslag till framtida forskning är att med en kvalitativ metod belysa uppfattningen hos personalen om vad självbestämmanderätten betyder i praktiken och hur den rätten kan utformas.

Då brukarnas och personalens syn på omsorgsarbetet kan skilja sig åt skulle en relevant studie vara att belysa självbestämmanderätten från ett brukarperspektiv, detta för att se hur brukarna uppfattar sin möjlighet till delaktighet. En liknande kvantitativ studie som istället har brukare som informanter kan således ge ett nytt perspektiv. Eftersom studiens resultat skiljer sig så mycket från den tidigare forskningen inom området skulle både kvantitativ och kvalitativ forskning inom detta område vara intressant. Detta för att se om denna studies resultat kan förkastas, eller om den förändring som studien visar på faktiskt har skett.

8. Referenslista

Litteratur:

Ahrne, G. & Svensson, P. (2011). Kvalitativa metoder i samhällsvetenskapen. I: G. Ahrne & P. Svensson. (Red.), *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber.

Bransford, C. (2011). Reconciling Paternalism and Empowerment in Clinical Practice: An Intersubjective Perspective. *Social Work, Vol. 56 Issue 1*, p33-41.

Brunt, D. & Rask, M. (2005). Patient and staff perceptions of the ward atmosphere in a Swedish maximum-security forensic psychiatric hospital. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology, Vol. 16 Issue 2*, p263-276.

Burton Smith, R., Morgan, M. & Davidson, J. (2005). Does the daily choice making of adults with intellectual disability meet the normalisation principle? *Journal of Intellectual & Developmental Disability. Vol. 30, Issue 4*, p226-235.

Bäckman, T. (2012). Socialtjänstens ansvar för personer med funktionsnedsättning. I: E. Eneroth (Red.), *Juridik för socialt arbete*. Malmö: Gleerups.

Dahmström, K. (2011). *Från datainsamling till rapport – att göra en statistisk undersökning*. (5:e uppl.). Lund: Studentlitteratur.

DiMaggio, P. J. & Powell, W. W. (1991). Introduction. I: P. J. DiMaggio & W. W. Powell (Ed.), *The new institutionalism in organizational analysis*. Chicago: The University of Chicago Press.

Djurfeldt, G., Larsson, R. & Stjärnhagen, O. (2010). *Statistisk verktygslåda - samhällsvetenskaplig orsaksanalys med kvantitativa metoder (2:a uppl.)*. Lund: Studentlitteratur.

Eliasson, A. (2010). *Kvantitativ metod från början*. (2:a uppl.). Lund: Studentlitteratur.

Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H. & Wängnerud, L. (2012). *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. (4:e uppl.). Stockholm: Norstedts Juridik.

Fridström Montoya, T. (2012). Introduktion till socialtjänstlagstiftningen. I: E. Eneroth (Red.), *Juridik för socialt arbete*. Malmö: Gleerups.

- Giertz, L. (2012). *Erkännande, makt och möten en studie av inflytande och självbestämmande med LSS*. Avhandling för doktorsexamen, Linnéuniversitet, 2012.
- Gould, D. (1996). Using vignettes to collect data for nursing research studies: how valid are the findings? *Journal of Clinical Nursing*. Vol. 5, Issue 4, p207-212.
- Handisam. (2013). *Hur är läget 2013? Uppföljning av funktionshinderspolitiken*. Johannaeshov: Handisam.
- Hughes, R. & Huby, M. (2002). The application of vignettes in social and nursing research. *Journal of Advanced Nursing*. Vol. 37, Issue 4, p382-386.
- Jacobsen, D. I. (2012). *Förståelse, beskrivning och förklaring - Introduktion till samhällsvetenskaplig metod för hälsovård och socialt arbete (2:a uppl.)*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, R. (2002). *Nyinstitutionalismen inom organisationsanalysen*. Lund: Studentlitteratur.
- Lind, A.-S. (2012). Socialtjänstens statsrättsliga förankring. I: E. Eneroth (Red.), *Juridik för socialt arbete*. Malmö: Gleerups.
- Lindberg, L. (2006). Handikappolitikens utveckling - från institutioner till sektorsansvar. I: P. Brusén & A. Printz (Red.), *Handikappolitiken i praktiken - Om den nationella handlingsplanen*. Stockholm: Gothia Förlag.
- Lundgren, L. & Thunved, A. (2013). *Nya sociallagarna. (26:e uppl.)*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Olney, M. (2001). Communication strategies of adults with severe disabilities: Supporting self-determination. *Rehabilitation Counseling Bulletin*. Vol. 44 Issue 2, p87-94.
- Schoenberg, N. E. & Ravdal, H. (2000). Using vignettes in awareness and attitudinal research. *International Journal of Social Research Methodology*. Vol. 3, Issue 1, p63-74.
- Scott, W. R. (2008). *Institutions and organizations: Ideas and interests. (3rd ed.)*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Selznick, P. (1996). Institutionalism "Old" and "New". *Administrative Science Quarterly*. Vol. 41 Issue 2, p270-277.

Socialstyrelsen. (2010). *Social rapport 2010*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Sohlberg, P. & Sohlberg, B-M. (2009). *Kunskapens former - Vetenskapsteori och forskningsmetod. (2:a uppl.)*. Malmö: Liber.

Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Widerlund, L. (2007). *Nya perspektiv men inarbetad praxis - En studie av utvecklingsstördas delaktighet och självbestämmande*. Licentiauppsats, Luleå tekniska universitet, 2007.

Lagar och offentligt tryck

Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade

Prop. 1979/80:1 Om socialtjänsten

Prop. 1992/93:159 Om stöd och service till vissa funktionshindrade

Prop. 1996/97:124 Ändring i socialtjänstlagen

Prop. 1999/00:79 Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken

Prop. 2000/01:80 Ny socialtjänstlag m.m.

Socialtjänstlagen (2001:453)

SOU 2008:77 Möjlighet att leva som andra: ny lag om stöd och service till vissa personer med funktionsnedsättning: slutbetänkande

Elektroniska källor

IBL 1:

<http://www.socialstyrelsen.se/etikisocialtjansten/farpersonalrensaienomsorgstaga>

Socialstyrelsen. Hämtad 2013-04-08. Ansvarig utgivare: Mårten Wirén

IBL 2:

<http://www.socialstyrelsen.se/etikisocialtjansten/hurkanpersonalenhjpalenamedo>

Socialstyrelsen. Hämtad 2013-04-08. Ansvarig utgivare: Mårten Wirén

IBL 3:

<http://liu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:22375>

Linköpings universitet. Hämtad 2013-05-03. Ansvarig utgivare: David Lawrence

IBL 4:

<http://www.ne.se/sve/självbestämmande>

Nationalencyklopedin. Hämtad 2013-05-06. Ansvarig utgivare: Hubert Kjellberg

IBL 5:

<http://www.norrkoping.se/vard-omsorg/aldre/boenden/funktionshinder/>

Norrköpings kommun. Hämtad 2013-04-09. Ansvarig utgivare: Heidi Berger

IBL 6:

<http://www.socialstyrelsen.se/etikisocialtjansten/kanmantillataoldrickandepagru>
[p](#)

Socialstyrelsen. Hämtad 2013-04-08. Ansvarig utgivare: Mårten Wirén

Bilaga 1: Mail till cheferna

Hej!

Vi är två studenter på Linköpings Universitets socionomutbildning som precis påbörjat vårt examensarbete. Syftet med arbetet är att undersöka vad schemalagd personal på gruppboendestäder för personer med funktionsnedsättningar tycker om olika frågor som rör sitt arbete. Frågorna behandlar bland annat utbildning, inflytande och relevant lagstiftning.

Du är chef på (namn på boendet/boendena) som slumpmässigt valts ut bland alla gruppboendestäder i Norrköpings kommun till att delta i studien. Vi kommer att utföra en enkätstudie bland de utvalda gruppboendestäderna och ber därför om Din tillåtelse att få dela ut enkäten till schemalagd personal på (namn på boendet/boendena). Enkäten kommer att vara helt anonym och personalen väljer själva om de vill delta eller ej.

Om Du kan tänka Dig att hjälpa oss med detta kommer vi att åka ut med enkäterna vid ett tillfälle Du anser är lämpligt, förslagsvis på ett personalmöte. Det är av stor vikt för studiens trovärdighet att så många av den schemalagda personalen på de utvalda gruppboendestäderna deltar, och vi önskar därför att få komma en dag då många är där. Enkäten tar cirka 20 minuter att genomföra. Vi kommer kort att informera personalen om studien samt besvara eventuella frågor kring enkäten. När alla enkäter är ifyllda tar vi med oss dessa. Vi är medvetna om att det är mycket som ska behandlas under ett personalmöte, men hoppas ändå på Ert samarbete.

Du som chef kommer även få besvara ett fåtal frågor som rör vilken inriktning boendet har samt hur många som arbetar där. Detta kan göras på telefon eller när vi ska samla in data från personalgruppen. Den enkäten tar mindre än fem minuter.

Vi är tacksamma för ett svar snarast då våra tidsramar för examensarbetet är mycket begränsade.

Du kan kontakta oss på mail eller via telefon (se nedan).

Med vänliga hälsningar

Johanna Hedlund

johhe305@student.liu.se, 073-xxx xx xx

Jonna Krekola

jonkr726@student.liu.se, 073-xxx xx xx

Bilaga 2: Missivbrev

Hej!

Att arbeta med personer med funktionsnedsättningar är inte alltid helt lätt. Krav ställs från många olika håll, alltifrån lagstiftning och ledning till annan personal och anhöriga. Därför har vi i vårt examensarbete valt att undersöka vad personal på gruppbestäder tycker om olika frågor som rör sitt arbete och vilken kunskap personalen har om de ramar som omgärdar arbetet. Enkäten är indelad i fem delar och tar upp frågor om Dig och Din bakgrund, Din arbetsplats och arbetet med brukarna.

Din arbetsplats är en av 21 slumpvis utvalda gruppbestäder i Norrköping som fått chansen att delta i undersökningen. För att undersökningen ska bli så trovärdig som möjligt är det av stor vikt att så många som möjligt svarar på enkäten. Vi är därför intresserade av vad just Du tycker i de olika frågor vi undersöker. Enkäten är dock helt frivillig och Du väljer själv om Du vill svara på den eller ej. Väljer Du att inte delta lämnas den in tom. Du kan också välja att hoppa över en fråga om du inte känner dig bekväm att svara på den. Om Du svarar på enkäten godkänner Du Ditt deltagande i undersökningen.

Ditt deltagande är helt anonymt. Det insamlade materialet kommer inte att användas till något annat än denna undersökning och ingen annan än vi kommer att ha tillgång till enkäterna. Vi kommer inte heller att lyfta fram enskilda svar, utan resultatet kommer att redovisas i tabeller och diagram.

Har Du tankar eller funderingar kring något i enkäten är det bara att fråga någon av oss.

Om Du vill att vi ska skicka det färdiga resultatet till Dig kan Du säga det till oss nu, eller maila oss på någon av mailadresserna nedan.

Tack för Din hjälp och lycka till med Ditt fortsatta arbete!

Johanna Hedlund

johhe305@student.liu.se

Jonna Krekola

jonkr726@student.liu.se

Bilaga 3: Enkät med kodningsmall

Frågor om dig

1. Kön

0 Man   1 Kvinna

2. Ålder

1 18-27   2 28-37   3 38-47   4 48-57   5 58-67

3. Vad är din högsta avslutade utbildning?

- 1 Grundskoleutbildning
- 2 Gymnasieutbildning
- 3 KY- eller YH-utbildning
- 4 Högskoleutbildning

4. Vilken inriktning hade utbildningen?

_____

5. Hur många år har du arbetat på din nuvarande arbetsplats?

_____ år

6. Hur många år har du arbetat inom vård och omsorg?

_____ år

Frågor om vidareutbildning.

Med vidareutbildning menar vi en utbildning eller kurs inom vård och omsorg som du har nytta av i ditt arbete.

7. Hur viktigt tycker du att det är med vidareutbildning?

Helt oviktigt

Mycket viktigt

☐	☐	☐	☐	☐	☐
1	2	3	4	5	6

8. Har du under de senaste två åren fått möjlighet till vidareutbildning från din arbetsgivare?

- 2 Ja
1 Nej

9. Om du svarade Ja på fråga 8, vilken eller vilka utbildning/-ar har du gått?

---

10. Uppmuntras vidareutbildning på din arbetsplats?

Aldrig

Alltid

☐	☐	☐	☐	☐	☐
1	2	3	4	5	6

11. Får du reseersättning i samband med vidareutbildning?

- 3 Ja, alltid
2 Ibland
1 Nej, aldrig
88 Vet ej

12. Får du ersättning för andra utgifter i samband med vidareutbildning, som böcker, parkeringsavgifter e.dyl?

- 3 Ja, alltid
2 Ibland
1 Nej, aldrig
88 Vet ej

13. Hur stor kunskap anser du att du har om Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS)?

- Ingen kunskap alls Mycket stor kunskap
☐	☐	☐	☐	☐	☐
1	2	3	4	5	6

14. Hur stor kunskap anser du att du har om Socialtjänstlagen (SoL)?

- Ingen kunskap alls Mycket stor kunskap
☐	☐	☐	☐	☐	☐
1	2	3	4	5	6

Frågor om din arbetsplats

15. Gradera med siffrorna 1-5 hur väl följande påståenden passar in på din arbetsplats, där 1 betyder att det inte alls stämmer in och 5 betyder att det helt stämmer in. Du ska gradera alla påståenden och du får använda samma siffra flera gånger.

- _ Flexibilitet
- _ Utanförskap
- _ Rutinbundenhet
- _ Grupperingar
- _ Tristess
- _ Gemenskap
- _ Glädje
- _ Uppmuntran

16. Trivs du på din arbetsplats?

- 3 Ja
- 2 Delvis
- 1 Nej

17. Känner du dig uppskattad av brukarna på din arbetsplats?

Aldrig						Alltid
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
1	2	3	4	5	6	

18. Känner du dig uppskattad av dina arbetskamrater?

Aldrig						Alltid
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
1	2	3	4	5	6	

19. Är du nöjd med din arbetsinsats?

Aldrig						Alltid
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
1	2	3	4	5	6	

20. Tycker du att du kan påverka ditt arbete?

Aldrig						Alltid
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
1	2	3	4	5	6	

21. Tycker du att du kan påverka rutinerna på gruppboenden?

Aldrig						Alltid
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
1	2	3	4	5	6	

22. Hur ofta diskuteras relevant lagstiftning på personalmöten?

- 4 Vid varje personalmöte
- 3 Vid vartannat personalmöte
- 2 En gång i halvåret
- 1 Mer sällan

23. Hur ofta diskuteras hur personalen bemöter brukarna på personalmöten?

- 4 Vid varje personalmöte
- 3 Vid vartannat personalmöte
- 2 En gång i halvåret
- 1 Mer sällan

24. Hur ofta diskuteras brukarnas självbestämmande på personalmöten?

- 4 Vid varje personalmöte
- 3 Vid vartannat personalmöte
- 2 En gång i halvåret
- 1 Mer sällan

Frågor om arbetet med brukarna

25. Finns det möjlighet för mindre tidskrävande spontana aktiviteter på boendet, t.ex. om en brukare frågar om ni kan spela spel eller ta en kort promenad?

Aldrig						Alltid
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
1	2	3	4	5	6	

26. Finns det möjlighet för mer tidskrävande spontana utflykter på boendet, t.ex. om en brukare vill åka och fika eller köpa något på en affär tillsammans med en personal?

Aldrig						Alltid
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
1	2	3	4	5	6	

27. Finns det möjlighet att ta in extra personal om en brukare skulle vilja åka på en längre utflykt/resa (t.ex. över en natt)?

Aldrig

1

2

3

4

5

Alltid

6

28. Hur ofta diskuterar ni i personalen hur brukarna ska kunna bli mer delaktiga i beslut som rör brukaras liv?

Aldrig

1

2

3

4

5

Ofta

6

29. Hur stort inflytande anser du att brukarna har över vilka maträtter som serveras på gruppboenden?

Inget inflytande

1

2

3

4

5

Mycket stort inflytande

6

30. Hur ofta anser du att brukarnas egna idéer eller önskemål tas tillvara på gruppboenden?

Aldrig

1

2

3

4

5

Alltid

6

31. Hur stort inflytande har personalen på gruppboenden över brukarnas dagliga livsföring?

Inget inflytande

1

2

3

4

5

Mycket stort inflytande

6

Vinjetfrågor

32. Katja arbetar på en gruppbostad där Frans, Bibbi, Conny, Linda och Siri bor. Varje kväll klockan 20.00 sitter två personal och alla brukare och tittar på TV och äter kvällsmacka. Det brukar vara en lugn stund för att varva ner efter dagen. En tisdagkväll, precis då nyheterna börjat ber Siri Katja om att få hjälp med att tvätta håret. Siri har reumatism och svårt att klara av de handrörelser som en hårtvätt innebär. Vilket av alternativen nedan tycker du att Katja borde välja?

2 Katja hänvisar till Siris schema där de bestämt att hon ska duscha på onsdag.

3 Katja uppmuntrar Siris initiativ, men frågar om hon inte kan hjälpa Siri imorgon bitti istället, eftersom klockan är så mycket.

1 Katja hänvisar till att det är för sent, och säger att Siri borde ha kommit lite tidigare om hon ville duscha idag.

4 Katja tycker att det är bra att Siri tar initiativ till att duscha och hjälper henne med hårtvätten.

33. Bosse bor på en mindre gruppbostad en bit utanför staden där Sonja jobbar. När Bosse ska åka till sin dagverksamhet tar han färdtjänst. Han säger att han trivs med sitt arbete som består av att leverera matlådor till äldreboenden. En höstdag när Bosse ska till sitt arbete har han på sig en toppluva med rosa kaninöron. Bosse säger att han tycker mössan är jättefin. Vilket av alternativen nedan tycker du att Sonja borde välja?

2 Sonja tycker att mössan är barnslig och vill inte att Bosse ska skämma ut sig. Därför säger hon att han får ha på sig mössan hemma, inte på jobbet.

3 Sonja säger att mössan är fin, men tänker att hon ska prata med honom senare för att uppmuntra till att ha en annan mössa på jobbet.

4 Sonja ser att Bosse är glad över mössan och håller med honom om att den är fin.

1 Sonja säger till Bosse att han måste gå och byta mössa och om han inte gör det får han stanna hemma den dagen.

34. Per arbetar på en större gruppbostad där Liselott bor i en egen lägenhet. Gruppboستaden tillhandahåller allmänna utrymmen, såsom TV-rum, biljardrum osv. Liselott älskar musik och dans. En fredagskväll har Liselott bjudit hem en kompis för titta på Let´s dance i hennes lägenhet. Liselott var tidigare under dagen nere på stan och köpte två flaskor vin och en påse chips som de ska dela på. Varje lördagsmorgon har Liselott vattengymnastik på badhuset. Vilket av alternativen nedan tycker du att Per borde välja?

3 Per pratar med Liselott om att det är mycket för en person att dricka en flaska vin och försöker på det sättet få henne att begränsa alkoholintaget under kvällen.

1 Per anser att det är olämpligt och beslagtar därför vinflaskorna.

2 Per pratar med Liselott om att han tycker att det är opassande. Per tittar sedan till dem flera gånger under kvällen samtidigt som han uppmanar dem att inte dricka mer.

4 Per önskar Liselott och kompiserna en trevlig kväll och frågar vilket par de hejar på.

35. Sara bor på en gruppbostad och har god man. Varje måndag får Sara 300 kronor i fickpeng av Cilla, som är hennes kontaktman på boendet. Pengarna ska räcka till veckans nöjen. Saras största intressen är att samla vykort. Hon har många pärmar fulla med vykort och det ligger även kort utspridda i lägenheten. Varje måndag när Sara har fått sin fickpeng åker hon själv ner till stan för att köpa nya kort. Vilket av alternativen nedan tycker du att Cilla borde välja?

1 Cilla ger inte Sara alla hennes fickpengar på en gång, detta som en nödvändig åtgärd på grund av att hon annars skulle köpt vykort för alla pengar.

2 Cilla ger Sara hennes fickpengar men markerar tydligt att hon inte ska köpa mer vykort.

3 Samtidigt som Cilla är positiv till att Sara är självständig försöker hon uppmuntra Sara att lägga sina pengar på andra saker, inte bara vykort.

4 Cilla uppmuntrar Saras intresse och hennes självständighet och ber att få titta på hennes nya kort.

Bilaga 4: Frågor till chefen med kodningsmall

Enkät till chef på boende _____ *Kodning: Numrerat 1-17*

Hur många personal arbetar på schema under dagtid (kvällar och helger inkluderat men inte nattpersonal)?

Hur många brukare bor på gruppboenden?

Vilken målgrupp är gruppboenden inriktad mot (funktionsnedsättningar)?

Kodning för målgrupp: Lätt till måttlig funktionsnedsättning kodades med siffran 1, måttlig till grav funktionsnedsättning med siffran 2.